

БЪЛГАРСКИ СЪВЕТ ЗА
БЕЖАНЦИ И МИГРАНТИ

UNHCR
The UN Refugee Agency

MultiiitluK
Collective

СБОРНИК МАТЕРИАЛИ
ЗА НАЦИОНАЛЕН ФОРУМ

ЗАКРИЛА И ИНТЕГРАЦИЯ НА БЕЖАНЦИ В КОНТЕКСТА НА COVID-19

Съфинансирано по проекти „Застъпничество за интеграция на бежанците в България“, финансиран от ВКБООН, и „Национален механизъм за оценка на интеграцията“, финансиран по Фонд „Убежище, миграция и интеграция“ на ЕС.

EUROPEAN UNION
Asylum, Migration
and Integration Fund

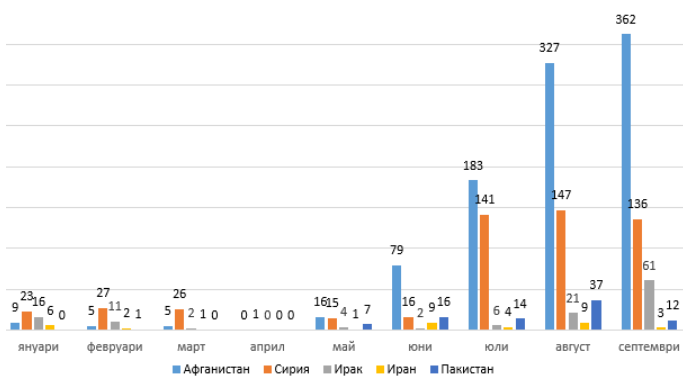
СЪДЪРЖАНИЕ

Основни статистически показатели за период януари-септември 2020*	3
Ключови послания на ВКБООН към Европейския съюз за предприемане на мерки срещу COVID-19	4
Насоки на Европейската комисия относно прилагането на правилата на ЕС в областта на убежището и процедурите за връщане и относно презаселването	6
Достъп до територия <i>Илиана Савова, Български хелзинкски комитет</i>	9
Достъп до здравеопазване и организация на здравни услуги за лица, търсещи международна закрила в България <i>Момчил Баев, доктор по социална медицина</i> <i>Проф. д-р Анжелика Велкова, дмн, Катедра по Социална медицина, МУ – София</i>	13
Бежанците в представите на българите <i>доц. д-р Албена Накова</i>	19
Сътрудничество с академичната общност за изграждане на подкрепяща среда за закрила и интеграция на бежанците <i>Ваня Иванова, Българска академия на науките</i>	23
Специфики на университетската подготовка в областта на педагогическата и социалната работа с бежанци <i>проф. дпн Сийка Чавдарова – Костова, СУ “Св. Кл. Охридски”, Факултет по педагогика</i>	33
СТРАНИ НА ПРОИЗХОД	
Афганистан: земя жадуваща (стабилен) мир <i>Людмила Янева, Софийски университет „Св. Климент Охридски“</i>	35
Социокултурни и религиозни тенденции в съвременна Сирия <i>доц. д-р Галина Евстатиева, Софийския университет „Св. Климент Охридски“.</i>	47

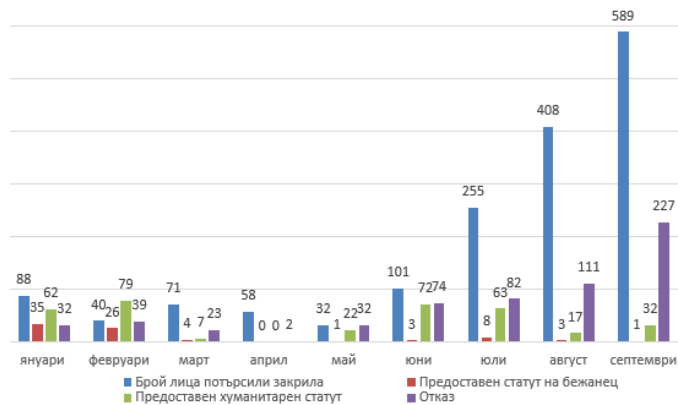

Основни статистически показатели за периода януари-септември 2020

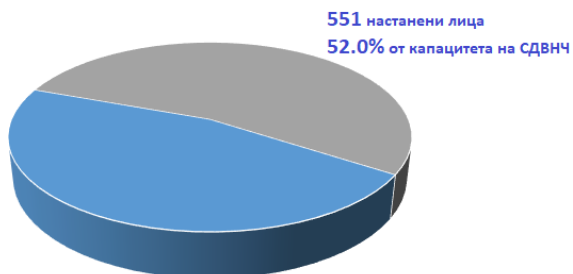
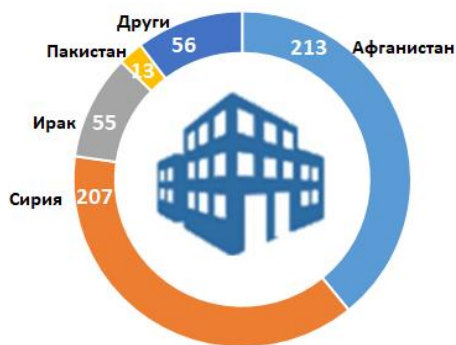
Задържани на вход, изход на държавната граница и установени в незаконен престой във вътрешността на страната граждани на трети страни

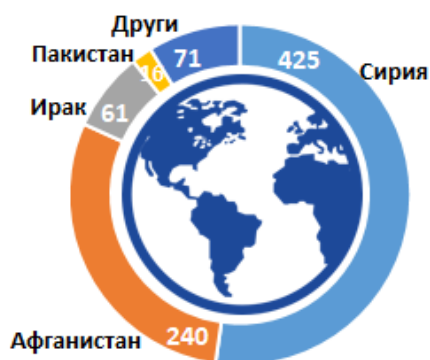
Потърсили и получили международна закрила към за периода януари - септември 2020 г.

Ситуацията в СДВНЧ на Дирекция „Миграция“ към 30 септември 2020 г.

Топ страни на произход на настанените в РПЦ на ДАБ към 30 септември 2020

*Данните са предоставени от МВР, ДАБ и ВКБООН.

Multii**т**лу**ж**
Collective

Ключови послания на ВКБООН към Европейския съюз за предприемане на мерки срещу COVID-19

Пред лицето на кризата с коронавируса (COVID-19) всички ние сме уязвими. Вирусът показва, че не прави разлика между хората, но трябва да отбележим, че на повишен риск са изложени групата на бежанците, принудително разселените лица и лицата без гражданство. Над 85% от бежанците в света са настанени в развиващи се региони, където здравните системи са претоварени и с недостатъчен капацитет. Много от тях живеят в пренаселени лагери или приемни центрове, където липсва нормален достъп до здравни услуги, чиста вода и канализация. Социално-икономическите последици от тази криза вероятно ще лишат от доходи много от принудително разселените лица.

Агенцията на ООН за бежанците (ВКБООН), заедно с агенции от семейството на ООН и други партньорски организации работят за ограничаване на последиците и предотвратяване на разпространението на COVID-19. Европейският съюз (ЕС) също може да играе водеща роля в защита на бежанците, принудително разселените лица и лицата без гражданство във и извън неговите граници. Чрез финансова и политическа подкрепа ЕС може да допринесе за справяне с глобалната криза, която изостря уязвимостта и неравенството. Изявлението на ЕС относно глобалния отговор на ЕС срещу пандемията от COVID-19 служи за основа на бъдещите ответни действия на ЕС.

1. ОСИГУРЕТЕ ДОСТЪП ДО ПОМОЩ ЗА ВСИЧКИ: Мерките, предприети от ЕС срещу COVID-19 задължително да включват най-уязвимите хора по света. Здравето на всеки един от нас зависи от здравето на всички останали - включително бежанци, търсещи убежище, вътрешно разселени хора и лица без гражданство - ето защо те трябва да имат достъп до здравни заведения, социално-икономически услуги, достъп до необходимата информация, независимо от това, къде се намират.

2. ОСИГУРЕТЕ ПО-ГОЛЯМА ФИНАСОВА ПОДКРЕПА В ГЛОБАЛЕН ПЛАН: COVID-19 засегна и спря различни аспекти на нашия живот - войните и кризите, обаче, на спират - ето защо действията за спасяване на животи, облекчаване на страданията и прекратяване на разселването продължават да бъдат наложителни. ЕС, най-големият донор в световен мащаб, трябва да продължи да предоставя допълнителна и гъвкава финансова подкрепа на страните, приемащи голям брой бежанци, както и да подпомага организации на място, предоставящи основни услуги на принудително разселените лица и приемащите ги страни. От особено голяма важност остава финансовата помощ от ЕС за принудително разселените лица и приемащите страни, насочена към социално-икономическите последици от COVID-19.

3. ЗАПАЗЕТЕ ДОСТЪПА ДО УБЕЖИЩЕ: Борбата с този вирус ще бъде успешна само когато всеки от нас е защитен. Това означава да продължим да спазваме международните стандарти и закони и добри практики, когато става въпрос за защита на хората, бягащи от война, преследване и конфликти, за да се гарантира запазването на основните стандарти на убежището, включително достъп до територия и достойни условия за приемане. В тази връзка ВКБООН предостави насоки за справяне с кризата в своите Практически препоръки и добри практики за борба с COVID-19. Спасителните дейности по море остават задължителни, а спасяването и последващото отвеждане до безопасно място се извършват съгласно международните стандарти за защита правата на човека и закрила на бежанците, включително принципа на забрана за връщане, наред със зачитане на законните съображения за общественото здравеопазване чрез карантина и здравни проверки.

4. ОСИГУРЕТЕ РЕШЕНИЯ И СОЛИДАРНОСТ: Държавите членки на ЕС трябва да запазят правото на спешно презаселване от трети държави като животоспасяващ инструмент, когато това е възможно, и да търсят иновативни начини за организиране на презаселването. Освен това е необходима солидарност между държавите членки на ЕС, включително чрез преместване, за да се гарантира безопасността на най-уязвимите, особено децата.

5. ВЪЗМОЖНОСТ ЗА УЧАСТИЕ НА БЕЖАНЦИТЕ: Не трябва да забравяме, че бежанците, принудително разселените лица и лицата без гражданство притежават умения и ресурси за подпомагане борбата срещу COVID-19. Чрез своята квалификация и познания бежанците могат да станат част от решението.

Насоки на Европейската комисия относно прилагането на правилата на ЕС в областта на убежището и процедурите за връщане и относно презаселването

На 16 април Европейската комисия прие насоки относно прилагането на съответните правила на ЕС в областта на убежището и процедурите за връщане и относно презаселването в контекста на пандемията от коронавирус, които ще представи на държавите членки. Това се прави в отговор на отправено искане на държавите членки да получат съвет във връзка с начините на гарантиране на непрекъснатостта на процедурите и зачитането поне на основните права. Насоките бяха изготвени с подкрепата на Европейската служба за подкрепа в областта на убежището (EASO) и Европейската агенция за гранична и брегова охрана (Frontex), както и в сътрудничество с националните органи.

Заместник-председателят Маргаритис Схинас, който отговаря за утвърждаването на европейския ни начин на живот, заяви: Пандемията поражда преки последици за начина, по който се прилагат правилата на ЕС в областта на убежището и връщането, и има отрицателен ефект върху презаселването. Днес действат в подкрепа на държавите членки, като им предоставяме насоки как да използват гъвкавостта на правилата на ЕС, за да се осигури възможно най-голяма непрекъснатост на процедурите, като същевременно се гарантира в пълна степен опазването на здравето и на правата на човека. Въпреки че през последните седмици начинът ни на живот се промени драстично, нашите ценности и принципи не трябва да се променят.

Комисарят по въпросите на вътрешните работи Илва Йохансон заяви: Дори когато има извънредна ситуация, свързана със здравето, ние трябва да гарантираме индивидуалните основни права. Комисията е напълно наясно със затрудненията, които изпитват държавите членки в настоящата ситуация. В насоките предоставяме съвети за практически решения, при които се вземат предвид основателните опасения и ограничения на държавите членки. Всяка мярка, предприета в областта на убежището, презаселването и връщането, следва също така да отчита в пълна степен въведените от държавите членки мерки за опазване на здравето с цел да се предотврати разпространението на коронавируса. С особено внимание и грижа следва да се подходи към уязвимите лица, и по-специално непридружените ненавършили пълнолетие лица.

Процедури за предоставяне на убежище

Предприетите здравни мерки за ограничаване на социалното взаимодействие между служителите, работещи в областта на убежището, и кандидатите за убежище оказват въздействие върху процедурите за предоставяне на убежище. Следва да се използва гъвкавостта, предвидена в правилата на ЕС:

Multii**т**луЖ
Collective

-Регистрацията и обработването на заявления трябва да продължат. Следва да се допусне максимална гъвкавост по отношение на сроковете и продължителността на обработването и разглеждането на исканията. Ако има забавяне при регистрацията обаче, това не трябва да води до липса на условия на приемане за кандидатите.

-Личните интервюта могат да се провеждат при специални условия, като например дистанционно чрез видеоконферентна връзка, или ако е необходимо, дори да се пропускат.

-Регламентът от Дъблин: Тясното сътрудничество между държавите членки е от основно значение за доброто функциониране на системата от Дъблин. Комисията насърчава всички държави членки да възобновят прехвърлянията на кандидати възможно най-бързо, вземайки предвид променящите се обстоятелства. Преди да осъществят каквото и да било прехвърляне, държавите членки следва да вземат под внимание ситуацията във връзка с коронавируса в компетентната държава членка, включително положението, произтичащо от силния натиск върху системата на здравеопазването. Ако не е възможно прехвърлянията към държавата членка, която по принцип е компетентна, да бъдат извършени в рамките на приложимия срок, държавите членки все още разполагат с възможност да се споразумеят двустранно въпреки това да извършат прехвърлянията на по-късна дата. Прилагането на този подход се насърчава например по отношение на непридружени ненавършили пълнолетие лица и за случаи на събиране на семейството. Комисията и EASO са готови да улесняват сътрудничеството между държавите членки.

-Условия на приемане: Мерките за карантина и изолация трябва да бъдат разумни, пропорционални и недискриминационни. Кандидатите трябва да получат необходимите здравни грижи. Кандидатите, които са задържани, следва да продължат да разполагат с достъп до открити пространства и всички ограничения, като например ограничаването на посетителите, трябва да бъдат внимателно обяснени.

-Снемане на дактилоскопични отпечатащи: В съответствие с Регламента за Евродак ако на лице, подало молба за международна закрила, не е възможно да бъдат снети дактилоскопични отпечатащи поради предприемане на мерки във връзка с опазването на общественото здраве, държавите членки снемат и изпращат тези дактилоскопични отпечатащи възможно най-скоро и не по-късно от 48 часа след отпадането на тези причини във връзка със здравето.

Презаселване

Разпространението на коронавируса доведе до сериозно нарушаване на операциите по презаселване. Държавите членки, както и върховният комисар на ООН за бежанците (ВКБООН) и Международната организация по миграция (МОМ) преустановиха временно операциите по презаселване. Доколкото е възможно, подготвителните дейности следва да

продължат, така че операциите по презаселване да могат да се възобновят безпроблемно. Комисията ще продължи да подкрепя държавите членки при изпълнението на техните ангажименти за 2020 г. и ще предостави възможност за гъвкавост по отношение на срока на изпълнение.

Връщане

Мерките, предприети в световен мащаб за задържане на пандемията, дават значително отражение. Въпреки временното смущение, причинено от коронавируса, действията във връзка с процедурите по връщане към трети държави следва да продължат, по-специално по отношение на дейностите, които могат да бъдат провеждани въпреки ограничителните мерки, за да има готовност, когато стане възможно операциите по връщане да бъдат възобновени. Повече от всякога следва да се отдава приоритет на доброволните връщания, включително тъй като те представляват по-нисък риск за здравето и безопасността. Frontex има готовност да съдейства на държавите членки при организирането на въздушни операции. Следва също така да се запазят тясното сътрудничество и близките контакти с трети държави във връзка с идентифицирането, издаването на документи и връщането на техни граждани. Що се отнася до задържането преди извеждане, не трябва да се счита, че временните ограничения по време на пандемията водят автоматично до заключението, че при всички положения вече не съществува разумна възможност за извеждане. Комисията приканва държавите членки да проучват всеки случай поотделно, за да може когато се взема решение за предприемане на подходящи мерки, да се определя дали продължава да е налице разумна възможност за извеждане.

Контекст

На 16 март 2020 г. Комисията прикани държавните и правителствените ръководители да въведат временно ограничение на неналожителните пътувания до ЕС за първоначален период от 30 дни, удължен до 15 май. Лидерите подкрепиха този призив на 17 март и впоследствие всички държави — членки на ЕС (с изключение на Ирландия), както и всички държави от Шенген, които не членуват в ЕС, взеха решения на национално равнище за прилагането на това ограничение за пътуване. Изключенията от ограничението за пътуване обхващат лицата, които се нуждаят от международна закрила, и пътуванията по други хуманитарни причини при спазване на принципа на забрана за връщане. Тези насоки ще бъдат допълнени от специални тематични срещи, организирани от агенциите на ЕС, за да се помогне на държавите членки с практически съвети и да се улесни обменът на найдобри практики. За повече информация Насоки относно прилагането на съответните разпоредби на ЕС в областта на убежището и връщането и относно процедурите за презаселване Насоки относно прилагането на временното ограничение на неналожителните пътувания до ЕС

Достъп до територия

Илина Савова, Български хелзинкски комитет

- Държавата има право да откаже на всекиго достъп до своята територия, освен на собствените си граждани.¹
- Влизането без разрешение и не на определените за това места се наказва като престъпление.²
- Незаконно влезлите или пребиваващите без разрешение чужденци могат да бъдат връщани в техните държави по принудителен ред.³

Общото правило е, че държавата има право да откаже на всекиго достъп до нейната територия, освен на собствените си граждани. Граничните органи са длъжни да откажат достъп на онези чужденци, които нямат валиден документ за пътуване (паспорт), разрешение за влизане (виза) или за пребиваване. В други случаи, достъпът може да се откаже по преценка на граничните органи въпреки наличието на валидни документи, визи или разрешителни. Отказът за достъп до територията се нарича *недопускане* (non admission).

Общото правило е, че държавата има право да откаже на всекиго достъп до нейната територия, освен на собствените си граждани. Граничните органи са длъжни да откажат достъп на онези чужденци, които нямат валиден документ за пътуване (паспорт), разрешение за влизане (виза) или за пребиваване. В други случаи, достъпът може да се откаже по преценка на граничните органи въпреки наличието на валидни документи, визи или разрешителни. Отказът за достъп до територията се нарича *недопускане* (non admission).

Тези правила се отнасят до опитите за влизане по законен начин на определените за това места през граничните контролно-пропускателни пунктове (ГКПП). Пресичането на границата и влизането на територията не през определените за това места и без разрешението на граничните власти е в нарушение на закона. Някои държави санкционират такива нарушения с глоба, но в България незаконното влизане и пребиваване се наказва като престъпление.

¹ Член 35, ал. 2 от Конституцията на Република България

² Член 279, ал. 1 от Наказателния кодекс

³ Член 41 от Закона за чужденците в Република България (ЗЧРБ)

Освен това държавата чрез имиграционните си органи може да предприеме принудителни административни мерки по *връщане* до страните им на произход на чужденците, които са влезли или пребивават на нейната територия без разрешение.

От всяко от тези правила обаче законът допуска изключения.

1. Достъпът до територия на търсещите закрила се гарантира от закона.
2. Забранява се връщането на лице търсещо закрила обратно в страната, от която бяга (принцип non-refoulement).
3. Влезлите на територията не по законен начин не се наказват, ако са го сторили, за да потърсят убежище и закрила.

Достъп до територия

Съгласно закона всеки чужденец може да поиска предоставяне на закрила в България (чл. 4, ал. 1 от ЗУБ). Изразът „всеки“ означава, че законът не поставя никакви изисквания за редовен документ за самоличност, разрешение за влизане или за пребиваване, така че право да търсят закрила имат както законно влезлите и законно пребиваващите чужденци, така и незаконно влезлите или незаконно пребиваващите чужденци.

Органите, пред които чужденецът е заявил желание да кандидатства за международна закрила, са длъжни да дадат указания относно реда за подаване на молбата за това (чл. 58, ал. 5 от ЗУБ).

Такава информация, упътване и съдействие се дължи дори тогава, когато чужденецът се намира в места за задържане, специален дом за временно настаняване на чужденци (СДВНЧ) или на граничен контролно-пропускателен пункт, включително в транзитните зони, като следва да се осигури и превод за улесняване на достъпа до процедурата (чл. 58, ал. 6 от ЗУБ). Осигуряването на превода може да бъде направено както от органа, приемащ молбата, така и от други държавни органи или неправителствени организации.

Молбата за предоставяне на международна закрила може да бъде в устна, писмена или друга форма, като при необходимост се осигурява преводач или тълковник за глухоними лица. Молбата, която не е писмена, се записва от съответното длъжностно лице и се подписва или заверява по друг начин от молителя и от преводача или тълковника (чл. 59, ал. 1 от ЗУБ).

Забрана за връщане (non-refoulement)

Законът изрично забранява чужденец, който е влязъл в България, за да поиска закрила, или който е получил закрила, да бъде връщан на територията на държава, в която са застрашени неговият живот или свобода по причините, изброени в Женевската конвенция за статута на бежанците от 1951 г. (раса, религия, националност, принадлежност към определена социална група или политическо мнение), или ако е изложен на опасност от изтезания или други форми на жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание.

Тази забрана се прилага незабавно от момента на заявяването на желанието да се търси закрила (чл. 4, ал. 4 от ЗУБ и чл. 33, ал. 1 от Бежанската конвенция от 1951 г.).

От тази забрана се допускат изключения само ако след получаването на закрила се установи, че за това лице има основания да се смята, че представлява опасност за националната сигурност или който, веднъж осъждан с влязла в сила присъда за тежко престъпление, представлява опасност за обществото.

Забрана за наказване (non punishment)

Законът прогласява, че не се наказва онзи, който влезе незаконно през границата на страната, за да се ползва от правото на убежище съгласно с Конституцията (чл. 279, ал. 5 от Наказателния кодекс и чл. 31 от Бежанската конвенция от 1951 г.).

Към момента убежището, което България предоставя на чужденци, включва три форми, а именно:

убежище, предоставяно от президента на републиката в правомощията му на държавен глава;

международна закрила, предоставяна от орган на изпълнителната власт (административен орган) – Държавна агенция за бежанците. Международната закрила обхваща два вида индивидуален статут - статут на бежанец и хуманитарен статут;

временна закрила, предоставяна с постановление на Министерски съвет. Временна закрила се предоставя по групов признак при масово навлизане на бежанци заради война или природно бедствие.

На основание на Наказателния кодекс съдилищата би следвало да освободят от наказателна отговорност за незаконно влизане през границата всички лица, потърсили убежище и закрила, независимо дали и каква форма на закрила са посочили, че търсят.

Въпреки това законът изисква влезлите не по законоустановения ред, за да поискат закрила, да пристигат направо от територия, където са били застрашени животът и свободата им, и ги задължава да се представят незабавно на компетентните органи и да посочат уважителни причини за незаконното си влизане или пребиваване на територията на страната (чл. 4, ал. 5 от ЗУБ и чл. 31 от Бежанската конвенция от 1951 г.).

По правило, наказателна отговорност носят само пълнолетните и вменяеми лица. Непълнолетните деца, които са навършили 14 години, но ненавършилите 18 години, могат да бъдат наказвани за престъпление само ако се прецени, че са разбирали свойството и значението на деянието си и са могли да ръководят постъпките си. Малолетните деца, които не са навършили 14 години, не носят наказателна отговорност за деянията си, но спрямо тях при необходимост могат да бъдат вземани възпитателни мерки.

Невменяемите поради умствена недоразвитост или продължително или краткотрайно разстройство на съзнанието също не се наказват, а по отношение на тях могат да бъдат приложени принудителни медицински мерки.

Важно е да се знае, че:

- Спрямо чужденците, влезли незаконно през границата, за да се ползват от правото си на убежище, не се налага наказание за това деяние, въпреки че по закон то съставлява престъпление.
- Непълнолетните деца над 14 до 18 годишна възраст носят наказателна отговорност само ако са могли да разбират свойството и значението на деянието и да ръководят постъпките си.
- Малолетните деца под 14 години не носят никаква наказателна отговорност.

Достъп до здравеопазване и организация на здравни услуги за лица, търсещи международна закрила в България

Момчил Баев, доктор по социална медицина

Проф. д-р Анжелика Велкова, дмн, Катедра по Социална медицина, МУ – София

Неблагоприятните последици от миграцията върху здравето могат да се наредят сред основните рискове, които тя крие. Докато фактите показват, че здравните рискове са основно за самите мигриращи, много граждани на ЕС, включително в България, виждат заплаха в новодошлите за своето здраве. Страховете се разпростират както сред широката

Multii**т**лук
Collective

общественост, така и сред медицинския персонал. Основна грижа пред ЕС и организации като СЗО и Европейския център за превенция контрол на болестите (ECDC) е готовността на националните здравни системи да управляват потенциални кризисни ситуации при неконтролируем приток на бежанци. Съществуват редица съображения, които се взимат под внимание, като възможността за пограничен здравен контрол и медицинско обслужване на всички новодошли. Не всички държави-членки имаха подобна подготовка през 2013 г., когато броят на бежанците в Европа започна драстично да се увеличава, което наложи, в условия на спешност, да се създава допълнителна инфраструктура и да се обучават кадри за тази дейност.

Един от най-важните рискове, който трябваше да бъде предотвратен в първите години на бежанската криза, беше превенцията на инфекциозни заболявания, някои от които редки за ЕС. ECDC още в началото на 2014 г. предприе инициатива, с която си постави за цел да оцени прилагането на скринингови програми за инфекциозни болести (ИБ) в ЕС, да оцени мнението на националните експерти по въпросите за такъв скрининг и да изследва връзката между пропорцията на търсещите международна закрила в популацията и прилагането на скринингови програми. За целта ECDC се допита до всички 28 държави членки и техните номинирани експерти, 27 от всички 28 експерти отговориха. Резултатите от това допитване показват, че 16 от отговорилите (59,2%) имат действащи скринингови програми, а 15 (55,5%) имат национални ръководства по въпроса. В резултат ECDC издаде „Публично-здравно ръководство за скрининг и ваксинация за инфекциозни болести сред новопристигащи мигранти в ЕС/ЕИП“. Основната цел на това ръководство е да предостави научни насоки, базирани на оценка на доказателства, събрани чрез таргетирани публично-здравни интервенции, да подпомогне ефективен скрининг и ваксинация за приоритетни ИБ сред новопристигнали мигрантски популации в ЕС/ЕИП. С това се поставя задачата да се подпомогнат страните-членки да разработят национални стратегии за засилване превенцията и контрола на ИБ сред мигрантите и да посрещнат здравните нужди на тези популации. Анализът на ECDC показва, че е рентабилно да се инвестира в скрининг на мигранти от всички възрасти, посочвайки редица конкретни ИБ.

Право на здравеопазване за търсещите и получили международна закрила в България

Организацията на здравните услуги за търсещите закрила в България се случва съгласно разпоредбите на здравното и миграционно законодателство, разгледани по-долу и като цяло следва някои добри европейски практики, препоръчани от ECDC. Основните нормативни документи у нас, уреждащи тези въпроси, са Закон за здравето, Закон за здравното осигуряване, Закон за убежището и бежанците, Кодекс за социално осигуряване и някои други закони и подзаконови нормативни актове.

Съгласно действащото законодателство в България, по време на производството всички лица, търсещи международна закрила, са здравно осигурени и получават безплатни медицински услуги при условията и в размера, определен за българските граждани

Multii**т**лу**ж**
Collective

(съгласно чл. 29, ал. 1, т. 4 от ЗУБ). За осигуряване на правото на достъп до здравни услуги, Държавна агенция за бежанците при Министерски съвет (ДАБ) уведомява ежемесечно Националната агенция за приходите за търсещите международна закрила лица, имащи право на здравно осигуряване. Във връзка с медицинското обслужване в Териториалните поделения (ТП) на ДАБ, едва през 2018 г. са приети и се ползват *Указание за предприемане на мерки при случаи за заразни инфекциозни болести (СД-22/1/12.01.2018 г)* и *Указание за уеднаквяване практиката в здравните кабинети на ДАБ (СД-524/23.10.2018 г)*, разгледани долу.

Всички настанени в центровете лица трябва да бъдат регистрирани при общопрактикуващ лекар (ОПЛ), за да получат достъп до специализирано лечение чрез издаденото от него направление, в случаите, когато това е необходимо. Предизвикателството за ангажиране на такъв лекар се оказва сериозно. Агенцията провежда няколко кръга преговори с Националната здравноосигурителна каса, но малко лекари се ангажират с регистрирането на голям брой търсещи закрила. Според БЧК местните лекари са демотивирани от факта, че пациентите са чужденци, говорещи друг език, което прави общуването и поставянето на диагнози много трудно. Освен езикови, затрудненията са свързани и с невъзможността за дерегистрация на пациенти (това става само лично от пациента при избор на друг ОПЛ).

Здравно обслужване и практика в центровете на ДАБ

Съгласно Устройствения правилник на ДАБ, ТП организират и координират дейностите по задължителното медицинско изследване на чужденците, подали молба за международна закрила, и организират дейностите по осигуряването на медицинска и психологическа помощ на настанените в центровете чужденци.

Във всички ТП на ДАБ има обзаведени и оборудвани здравни кабинети, съответстващи на предмета на дейността им и съобразно изискванията на Министерство на здравеопазването. За обслужването на здравните кабинети е назначен медицински персонал на щат към ДАБ и по граждански договори. През 2019 г. в здравните кабинети медицинските грижи са осъществени от общо 11 наети лица: шестима лекари, един фелдшер и четири медицински сестри.

Пълният списък с дейности на здравните работници в центровете за настаняване са описани в чл. 29 от Вътрешните правила на ДАБ. Основна дейност на медицинските лица и социалните експерти към Агенцията е насочването и записването при ОПЛ на търсещите международна закрила. ДАБ не поддържа база данни с имена на общопрактикуващи лекари, които са склонни да обслужват търсещи закрила лица. Агенцията не провежда обучения на лекари за спецификите на работата с търсещи закрила.

Съобразно чл. 29, ал. 6 от ЗУБ, здравните кабинети осъществяват дейности по:

1. първоначални изследвания при регистрация на лицата, подали молба за закрила;
2. постоянно медицинско наблюдение;

MultiiFluX
Collective

3. оказване на първа медицинска помощ;
4. контрол върху хигиенното състояние на лицата;
5. текущ контрол за спазване на хигиенните изисквания;
6. изготвяне и поддържане на медицинска документация за всяко лице.

При регистрация и настаняване в ТП на Агенцията, търсещите международна закрила чужденци се подлагат на задължителен медицински преглед и изследвания в оборудваните здравни кабинети. Медицинските лица, обслужващи здравните кабинети, извършват следните дейности по време на първичния медицински преглед:

- Преглед за въшливост и скабиес (ектопаразитози);
- Измерване на кръвно налягане;
- Преслушване (аускултация) на бял дроб и сърце;
- Снемане на анамнестични данни за здравословното състояние;
- Обстоен преглед на наличната медицинска документация, ако пациентът има такава;
- Вземане на биологичен материал за изследване за малария, чревни паразити и чревно носителство;
- Вземане на кръв за изследване за ХИВ и Васерман (за сифилис) (при писмено съгласие на пациента).

Съгласно *Указание за предприемане на мерки при случаи за заразни инфекциозни болести* на ДАБ, при случай на съмнение за инфекциозно заболяване, лицето се придружава до болнично заведение с инфекциозно отделение. В случай на потвърждаване на инфекциозно заболяване, болничното заведение уведомява ДАБ и РЗИ по местоживеене на заболялото лице. При потвърдена диагноза ДАБ получава указание от РЗИ за предприемане необходимите противоепидемични мерки.

Първичният медицински преглед по чл. 29, ал. 4 от ЗУБ за лицата, търсещи закрила, определя и дали кандидатът принадлежи към уязвима група, включително дали е жертва на сексуално и основано на пола насилие (СОПН), и дали той/тя има конкретни специфични потребности. През ноември 2018 г. Европейската комисия реши да изпрати официално писмо до България относно неправилното прилагане на законодателството на ЕС в областта на убежището, като една от сферите с идентифицирано несъответствие между норма и практика е именно липсата на правилна идентификация и подкрепа на уязвимите лица, търсещи закрила. Комисията установи, че недостатъците в българската система за убежище и свързаните с тях служби за подкрепа са в нарушение на разпоредбите на законодателството на ЕС в областта на убежището и Хартата на основните права на ЕС.

През 2019 г. при необходимост от специализирана медицинска помощ или настаняване в болнично лечебно заведение, ДАБ е оказала съдействие на чужденците и чрез:

- осигуряване на преводач/медиатор;
- осигуряване на транспорт на агенцията (при нужда);

Multii**т**лу**ж**
Collective

- съпровождане от социален експерт на агенцията до диагностично-консултативни центрове и лечебни заведения;
- заплащане на такси и медицински услуги, които не са включени в полагащия се по закон здравен пакет, като необходимите финансови средства са осигурени от Фонд „Убежище, миграция и интеграция“.

Здравно-профилактичната дейност е сред нормативно установените функции на здравните специалисти, работещи в структури на ДАБ. Според *Указание за предприемане на мерки при случаи на заразни инфекциозни болести* на Председателя на ДАБ, медицинските специалисти от РПЦ два пъти месечно организират здравни беседи за пребиваващите в съответния център относно заразните заболявания от Списъка за заразните и паразитни болести, които подлежат на регистрация, съобщаване и отчет. На тримесечие медицинските специалисти разработват и предлагат на Директора на РПЦ план за утвърждаване на темите на тези беседи.

От събраните данни става ясно, че и през 2019 г. медицинските лица организират регулярно информационни беседи на здравна тематика с настанените чужденци. По време на беседите се обсъждат различни здравни въпроси – поддържане на чистота и хигиенни навици, вирусни заболявания, скабиес (краста), ХИВ/СПИН, въшливост, туберкулоза, сифилис, варицела, морбили и паротит, хепатит, предпазване от нежелана бременност, заболявания, предавани по сексуален път и др., с цел превенция и повишаване на тяхната информираност по конкретната тема.

Първичната профилактика на заболяванията се осъществява от ДАБ в тясно взаимодействие и сътрудничество с ВКБООН, с общинските органи, както и с БЧК и други организации, работещи на терен в ТП на ДАБ, при което последните предоставят информация и при поискване, контрацептивни средства на настанените лица.

В ТП на ДАБ е осъществяван контрол върху хигиенното състояние на лицата и текущ контрол за спазване на хигиенните изисквания, както и е извършвано регулярно обезпаразитяване на всички помещения в централите.

Медицинските досиета на настанените чужденци в ТП на ДАБ съдържат медицинска карта и копия на налични медицински документи. В здравния кабинет се води задължително необходимата документация, съгласно разпоредбите на МЗ. Документацията съдържа Амбулаторен дневник, Тетрадка манипулации и Тетрадка за положителни резултати. Съгласно т. 3 на Указание за уеднаквяване практиката в здравните кабинети на ДАБ, медицинската документация се съхранява в здравния кабинет за срок от 3 години.

Агенцията поддържа наличности от медицински консумативи и лекарства за оказване на първа медицинска помощ при спешни състояния (съгласно Приложение 2 на Указание за уеднаквяване на практиката в здравните кабинети на ДАБ), като стриктно се следи за срока на тяхната годност.

През 2019 г. медицинските лица са предоставили на нуждаещите се от лечение чужденци общо 2686 лекарствени средства. В здравните кабинети, освен вземане на кръвни проби, са извършени и 570 друг вид манипулации: поставяне на инжекции, глюкотест, обработка и превръзки на рани, тест за бременност и др.

Епидемични събития и новият контекст на COVID-19

В предходните пет години преди началото на епидемията от COVID-19, в центровете на ДАБ възникват редица здравни ситуации, дължащи се главно на неадекватни хигиенни условия. Подобни примери са от 2014 година:

- 300 души, настанени в приемателен център в с. Ковачевци, са поставени под карантина след 7 случая на варицела;
- В РПЦ в кв. „Военна рампа“ са открити 2 случая на хепатит А, в резултат на което мобилен екип на РЗИ е поставил ваксини на 25 деца от центъра;
- В други поделения на ДАБ са регистрирани и много други случаи на варицела, хепатит и скабиес.

Посочените епидемични взривове не са изчерпателен списък на подобни събития и наличието им частично потвърждава хипотезата, че битовите условия в центровете създават предпоставки за здравни събития.

По отношение на борбата с разпространението на циркулиращия коронавирус, ДАБ стриктно изпълнява националните указания, залегнали в няколко стратегически документа – Решение №325 на Министерския съвет от 14.05.2020 г. за обявяване на извънредна епидемична обстановка, Закона за мерките и действията по време на извънредното положение, обявено с решение на Народното събрание от 13 март 2020 г. и за преодоляване на последиците от разпространението на COVID-19 и заповедите на министъра на здравеопазването.

От март до май са преустановени всички организирани масови мероприятия в и извън териториалните поделения на Агенцията, включително образователни, спортни и културни. Стриктно се спазват въведените противоепидемични мерки, в това число е преустановено посещението на учебни занятия, детски градини и провеждането на извънкласни занимания. Забранено е влизането на външни лица в ТП на Агенцията. Здравословното състояние на всички настанени в центровете граждани на трети страни, търсещи международна закрила, се следи ежедневно. Провеждат се регулярни информационни беседи с настанените в ТП кандидати за международна закрила, по време на които се предоставя информация за симптоматиката на коронавируса и начините за разпространение. По време на беседите се акцентира на начините за предпазване и задължителното ползване на хигиенни продукти и дезинфектанти.

В териториалните поделения на ДАБ са осигурени информационни материали за това как да предпазим себе си и околните от коронавируса. Осигурени са лични предпазни средства

Multii**т**лу**ж**
Collective

за служителите на Агенцията, както и дезинфектанти за настанените лица. Редовно се извършва дезинфекция от специализирана фирма. Осъществява се всекидневно термометриране на всички служители и настанени в ТП кандидати за международна закрила.

На 14.05.2020 г. извънредното положение е отменено и се обявява извънредна епидемична обстановка с Решение на МС. Възобновява се провеждането на всички процесуални действия по подадени молби за международна закрила по реда на Закона за убежището и бежанците (ЗУБ). Достъпът до териториалните поделения на ДАБ се осъществява при спазване на протиепидемичните мерки, след измерена телесна температура под 37 °С и при наличието на лични предпазни средства. Лица, търсещи международна закрила, при приемането и настаняването им в ТП се поставят под карантина за срок от 14 дни и се наблюдава здравословното им състояние. Всички останали мерки по хигиена, дезинфекция и информиране продължават да се прилагат.

Заедно с провежданите регулярно беседи с настанените в териториалните поделения, по време на които се предоставя информация за симптоматиката на коронавируса, начините за разпространение, за предпазване и задължителното ползване на хигиенни продукти и дезинфектанти, биват осигурени и информационни материали за COVID-19, включително за горещата телефонна линия на Българския Червен кръст на седем езика относно мерките, предприети от българското правителство и наличната подкрепа.

В отговор на предизвикателствата в периода на извънредно положение и извънредна епидемична обстановка ДАБ създава организация за съвременно настаняване на кандидати за закрила, които до момента са били на външни адреси, но поради създалата се ситуация са загубили своята работа и подслон. Настаняването им в териториалните поделения се осъществява при спазване на мерките за безопасност и процедурните правила в ситуация на разпространяващия се вирус на COVID-19.

Бежанците в представите на българите

доц. д-р Албена Накова

През август 2020 г. изследователски екип от учени от два института на БАН – Институт по философия и социология и Институт за етнология и фолклористика с етнографски музей проведе национално представително социологическо изследване, целящо установяване на обществените нагласи и представи за бежанците, които да послужат при разработване на адекватни политики по отношение на тяхната интеграция в българското общество.

В рамките на изследването са анкетирани 1000 човека, които от гледна точка на социодемографските си характеристики възпроизвеждат реалното съотношение в страната

по признаците пол, възраст, образование, местоживеене, етническа и религиозна принадлежност, трудов и семеен статус.

Резултатите от изследването очертават като цяло ниска степен на информираност на населението за бежанците – 85% от анкетираните нямат никаква представа за броя на бежанците към настоящия момент в България и само 8,2% са посочили конкретни цифри, които варират в много широк диапазон – от 100 човека до 100 000 души, чиято нереалистичност сама по себе си е показател за липсата на информираност. На значително по-високо ниво е информираността относно страните на произход на бежанците през последните години – тези, които нямат никаква представа за държавите, от които идват бежанци в България, са 24,2%, докато 73,6% от анкетираните посочват различни страни, сред които най-често Сирия, Ирак, Иран, Афганистан.

Срещите на българските граждани с бежанци също не са чести – едва 20,4% от населението на страната се е срещало някога с бежанци, а 90,9% нямат никакъв контакт с бежанци в момента. Липсата на пряк контакт с бежанците при болшинството български граждани обуславя факта, че информация за тях те получават основно от медиите, водещи сред които са: телевизията (посочена от 91,4% от анкетираните); интернет (посочен от 38,4% от респондентите); социалните мрежи (22,8% от анкетираните); вестниците (21,4% от респондентите). Значително по-ниски са дяловете изследвани лица, които получават информация за бежанците от близки и познати (21%); колеги (7,3%); членове на семейството (6,1%) . Това е причината представите си за бежанците и нагласите към тях българските граждани да формират основно под влияние на спецификата на медийното отразяване на темата „бежанци“.

Когато става дума за ролята на медиите за формиране на представите на местното население за бежанците, мнението на изследваните лица е доста разнопосочно: 34,2% смятат, че медиите имат неутрална роля, 21,9% отчитат отрицателно влияние, а 18,3% положително. Що се отнася обаче до образа на бежанеца, който медиите формират, в този случай мнението само на 23,1% от изследваните лица е, че медиите отразяват обективно образа на бежанеца, докато 53,6% смятат, че те създават необективна представа за бежанците, като тук се включва: „опитват се да бъдат обективни, но не успяват“ (29,9%); „създават изкривена представа за бежанците“ (13,5%); „създават необосновано негативен образ на бежанците“ (5,4%); „създават необосновано позитивен образ на бежанците“ (4,8%). Оставашите 23,3% се колебаят и не могат да преценят или не са отговорили. Независимо дали в позитивна или в негативна посока, но е факт, че болшинството изследвани лица смятат, че създаваният от медиите образ на бежанеца не е обективен.

Какви са в такъв случай представите за бежанците, които местното население споделя? Ето как българските граждани виждат причините, поради които бежанците напускат родните си места: „бягат от война, спасяват се от преследване“ (посочено от 75,2% от анкетираните); „търсят по-добри условия за живот“ (65,2% от анкетираните); „търсят работа и по-високи доходи“ (46,3%); „поради политическа, религиозна, етническа, полова и други видове дискриминация“ (36,0%); „за да живеят децата им в по-уредени държави“ (28,4%); „за да се съберат със свои близки/роднини, които живеят извън страните им на произход“ (21,2%);

Multi**и**и**и**
Collective

„за да учат децата им в по-добри училища“ (14,1%). Както се вижда, тук се очертават два типа причини – едните, свързани с бягство от война, преследвания и дискриминация и другите, свързани с търсенето на по-добри условия за живот, по-високи доходи и по-добри възможности за работа, което реално очертава двата типа чужденци, които по мнението на изследваните лица пристигат в България през последните години – бежанци и икономически мигранти. Разграничението в общественото съзнание на двата типа чужденци, които под названието „бежанци“ преминават българските граници, определя и разнопосочното отношение на българските граждани към тях, а така също колебанията и липсата на ясно изразено отношение – като „нито позитивно, нито негативно“ определят отношението си към бежанците 51,5% от българските граждани, отношението на 28,2% е „негативно“, а отношението на 16,0% е „позитивно“, 4,3% не могат да преценят. А по-конкретно отношението си към бежанците българските граждани описват по следния начин: недоверие (посочено от 38,1% от анкетираните); съпричастност, съчувствие, състрадание (31,7%); като към всеки друг човек (28,7%); разбиране (26,6%); страх (18,3%); безразличие (13,9%); загриженост, готовност за оказване на помощ (11,4%); уважение (6,1%); омраза, ненавист (5,3%); доверие (4,4%); приятелство (1,9%, което реално е под статистическата грешка, поради което е незначимо). Ясно се вижда противоречивото отношение към бежанците – от съчувствие, съпричастност, състрадание, разбиране, уважение, загриженост и готовност за оказване на помощ, през безразличие, до недоверие, страх, омраза, ненавист. Това отношение предопределя и нагласата на местното население към приема на бежанци в България – 59,0% не са съгласни България да приема бежанци; съгласните са два пъти по-малко – 23,7%; а тези, които не могат да преценят, са 17,3%. Какви по-конкретно чужденци все пак са готови да приемат в страната си българските граждани – бежанци от страни, в които има военен конфликт, като Сирия, Ирак, Афганистан и др. – 35,6% от анкетираните; бежанци от страни, в които има политически преследвания и нарушаване на човешките права – 26,3%; бежанци от страни и региони с природни и климатични бедствия – 24,8%; търсещи работа с висока професионална квалификация – 15,4%; търсещи работа с ниска професионална квалификация или изобщо без квалификация – 6,1%. Тук още веднъж проличава двойното отношение към чужденците – нагласите към прием на бежанци, които бягат от войни, терор и политически преследвания са многократно по-позитивни от нагласите към прием на икономически мигранти, които търсят работа, но въпреки това като цяло дяловете на изследваните лица, които подкрепят приема на бежанци в България, не са високи.

Кои са важните за българските граждани фактори, от които зависи подкрепата им за приема на бежанци в България? В низходящ ред те са следните: да имат желание да се научат да говорят български език (посочено от 84,7% от анкетираните); да приемат начина на живот в България (83,7%); да имат професионални умения (79,7%); да могат да се самоиздържат (76,7%); да могат да говорят български език (61,4%); да имат добро образование (58,7%); да са християни (39,2%); да са семейство бежанци с деца (26,4%); да са непридружени деца бежанци (24,0%); да е сама майка с деца (21,1%); да са бели (19,5%); да са хора с увреждания (13,4%); да са необвързани/сами млади мъже (7,3%); да са необвързани/сами млади жени (6,3%); да са мюсюлмани (4,5%). Както се вижда, много по-важни за българските граждани се оказват социалните умения и качества, като владене на език, професионални умения,

Multii**т**лу**ж**
Collective

добро образование, възможност за самоиздържане, приемане на местния начин на живот, които предопределят възможността за успешно вписване на бежанците в българското общество, докато характеристики от типа на религия, раса/цвят на кожата имат много по-несъществено значение, т.е. водещи за приемането/неприемането на бежанците са не етнически и религиозни характеристики, а техните социални качества и умения и когато те са отхвърляни/не приемани от българските граждани, това не е заради принадлежността им към определен етнос или религия, а заради непритежаването на определени социални качества, които определят невъзможността им за успешна интеграция в българското общество. В тази връзка социалните дистанции, които българските граждани демонстрират спрямо бежанците, са измерени в рамките на изследването по няколко показателя: готовност за съжителство с бежанци в един град/село; в един квартал; в един блок/в съседни къщи; готовност за приемане на бежанци като колеги на работното място; като продавачи в магазина; като близки приятели; приемане на децата на бежанците като съученици на децата/внуците; като близки приятели на децата/внуците; приемане на брак с бежанци. Резултатите показват, че с разширяване на обхвата на изследваната общност (блок – квартал – населено място) и съответно намаляване на степента на близост при контакта, готовността за приемане нараства, но като цяло остава невисока. Така например, само 17,0% от анкетираните са съгласни да живеят с бежанци в един блок/в съседни къщи (срещу 55,9% несъгласни); 22,2% са съгласни да живеят в един квартал (срещу 50,3% несъгласни) и 26,6% са съгласни да живеят в един град/село (срещу 41,3% несъгласни). Също така 21,4% са съгласни да имат приятели бежанци (срещу 44,1% несъгласни); 26,0% са съгласни да имат колеги бежанци (срещу 39,0% несъгласни); и 26,5% са съгласни бежанци да работят като продавачи в магазина, от който най-често пазаруват (срещу 34,6% несъгласни), т.е. с намаляване на степента на близост при контакта, дистанциите също намаляват, но въпреки това си остават големи. Това правило се потвърждава и когато става дума за отношенията между децата на респондентите и бежанските деца - 21,2% от изследваните лица са съгласни деца на бежанци да са близки приятели с техните деца (срещу 42,9% несъгласни), докато 29,4% са съгласни деца на бежанци да учат в един клас с техните деца (срещу 35,7% несъгласни). Най-големи социални дистанции поражда възможността за брак с бежанци, като предполагаща най-голяма степен на близост при контакта – едва 6,6% от изследваните лица са съгласни те или техни деца, внуци, близки роднини да се омъжат/оженят за бежанец (срещу 65,0% несъгласни).

Големите социални дистанции са обусловени от страховете на хората и поеманите според тях рискове с приема на бежанци в България. Най-големите рискове от приема на бежанци българските граждани свързват с: нарастване на престъпността (посочено от 59,7% от респондентите); конфликти във всекидневието, свързани с различно културно поведение и мислене (56,3%); обособяване на бежански „гета“ (55,7%); етническо и религиозно противопоставяне (52,3%); високи държавни разходи за издръжка на бежанците (47,5%); терористични актове/заплахи (45,4%); заразни болести и епидемии (32,2%); нарастване на безработицата сред българите (22,6%); конфликти на трудовия пазар (18,4%).

Възможните ползи, които българските граждани виждат от приема на бежанци, не са много и могат да бъдат сведени до: „те могат да работят на места, където местното население не

Multii**т**лук
Collective

желае да работи (45,3%); „могат да пренесат елементи от своята култура и да допринесат за повишаване на културното многообразие (17,1%); „могат да бъдат евтина работна ръка“ (10,9%) и „могат да бъдат ресурс за преодоляване на демографските проблеми на България“ (8,2%). Като следствие от това преобладаващата част от анкетираните лица не подкрепят интеграцията на бежанците в българското общество – подобно мнение споделят 47,1% от анкетираните, докато в подкрепа на интеграцията се обявяват 35,5%; оставащите 17,4% нямат мнение. Болшинството анкетираните (72,8%) също така не вярват в успешната интеграция на бежанците в българското общество, поради различни причини: водещо е нежеланието на самите бежанци да останат в нашата страна (посочено от 33,2% от респондентите), следвано от културните различия между тях и местните общности (18,4%), религиозните различия между тях и местните общности (13,0%) и незнанието на български език (8,2%). Тези, които вярват, че бежанците имат шанс да се интегрират в българското общество са два пъти по-малко 34,9% , като те се делят на две групи – такива, които смятат, че бежанците могат да се интегрират сами в българското общество без помощ от страна на държавата и местните хора (те са минимален дял – едва 5,3%) и такива, които смятат, че бежанците могат да се интегрират в обществото само с помощта на българската държава и местните хора (29,6%). Въпреки това мнение обаче, не е никак висока личната нагласа на анкетираните лица за оказване на помощ на бежанците в процеса на интеграцията им в българското общество – само 28,6% от анкетираните са склонни да помогнат на бежанци, докато 39,8% не са склонни да го направят, а 13,0% биха помогнали при определени условия, сред които: „ако ги познавам“; „ако са добронамерени“; „ако са наистина нуждаещи се“; „ако са изстрадали от войната“; „ако наистина бягат от войната“; „ако не са икономически мигранти“; „ако са образовани и търсят работа“; „ако не са криминално проявени“ и др. Що се отнася до конкретната помощ, която изследваните лица биха оказали, тя се свежда до: предоставяне на храна и дрехи (27,9%), помощ за усвояване на български език (22,6%), помощ за запознаване с българската култура и начин на живот (21,4%), подкрепа за намиране на работа (15,4%), подкрепа за намиране на жилище (8,6%), финансова помощ (4,0%), помощ за снабдяване с документи (3,8%) .

Както се вижда от проведеното изследване не е никак висока нагласата на българското население за приемане на бежанци в България и за съдействие за интеграцията им в българското общество. От една страна, това е резултат на недоверието към всеки, който е непознат, който е друг и различен от нас, което е обяснимо, от друга страна, обаче то е резултат на внушени страхове (поради липсата в повечето случаи на пряк контакт и лични впечатления от бежанците), а от трета страна, е отговор на нежеланието на самите бежанци да останат в България, на която те най-често гледат само като на транзитна дестинация и временна спирка по пътя им към Западна Европа.

Събраната в рамките на проведеното изследване емпирична информация е изключително богата и разнообразна, тук е представена само малка част от наличната информация, отразяваща най-общо представите и нагласите на българските граждани към бежанците. Останалата част от информацията ще бъде предмет на бъдещи научни публикации.

Multii**flu**X
Collective

Сътрудничество с академичната общност за изграждане на подкрепяща среда за закрила и интеграция на бежанците

д-р Ваня Иванова, ИЕФЕМ-БАН

Настоящата статия прави преглед на измеренията на сътрудничеството с академичната общност за изграждане на подкрепяща среда за закрила и интеграция на бежанците, като отправя поглед в две посоки – визията на стратегическите документи на глобално и европейско ниво и някои от реалните постижения в България до момента. Целта на статията е да насърчи заинтересованите страни в България да предприемат следващи стъпки за засилване сътрудничеството, стъпвайки на практиките, които вече работят, и с отвореност към възможностите, които предоставя новата ситуация, в полза на всички.

Глобален контекст с фокус върху ролята на академичната общност

Годишният доклад на Агенцията на ООН за бежанците „Глобални тенденции“ през 2016 г. алармира за рекордния брой принудително разселени лица в световен мащаб – 65.3 милиона души към края на 2015 г. През септември 2016 г. на срещата на върха в Ню Йорк, Общото събрание на ООН приема Декларация за бежанци и мигранти, в която се изразява политическата воля на световните лидери да защитават правата на мигрантите и бежанците. България също подписва Декларацията от Ню Йорк. В Декларацията заляга потребността от цялостен отговор, който се базира на сътрудничество на множество заинтересовани страни, включително академичната общност:

„Вярваме, че трябва да се разработи и инициира цялостен отговор относно бежанците от Службата на Върховния комисар на ООН за бежанците, в тясна координация със съответните държави, включително приемащите страни, и с участието на други съответни образувания на ООН, за всяка ситуация, свързана с големи движения на бежанци. Това трябва да включва подход с много заинтересовани страни, който включва национални и местни власти, международни организации, международни финансови институции, партньори от гражданското общество (включително организации, базирани на религия, организации от диаспората и академичните среди), частния сектор, медиите и самите бежанци“ (Параграф 69).

В духа на Декларацията от Ню Йорк е и заложеният подход на сътрудничество и споделяне на отговорност за приема и закрилата на бежанците по света в Глобалния договор за бежанците от декември 2018 г., приет от държавите-членки на Общото събрание на ООН. Договорът предвижда сътрудничество с академичната общност под формата на изграждане на „глобална академична мрежа по въпроси засягащи бежанците, принудителното

разселване и лицата без гражданство, която да включва университети, академични обединения и изследователски институции, заедно с ВКБООН и други заинтересовани страни, за да се подпомогне изследването, обучението, стипендиантски програми, които да допринесат директно в подкрепа на целите на глобалния пакт“ (Параграф 43). Договорът е подписан и от Република България.

Подходът, включващ цялото общество (whole-of-society approach), е залегнал и в Глобален пакт за безопасна, регулирана и редовна миграция: „Цялостен обществен подход: Глобалният пакт насърчава широкообхватните многостранни партньорства за справяне с миграцията във всичките ѝ измерения чрез включване на мигрантите, диаспорите, местните общности, гражданското общество, академичните среди, частния сектор, парламентаристите, синдикатите, националните институции по правата на човека, медиите и подходящи други заинтересовани страни в управлението на миграцията“ (Параграф 15). България се въздържа от присъединяването към този Пакт.

На Европейско ниво представеният на 23-ти септември 2020 г. проект на Нов пакт за миграция и убежище предвижда „всеобхватно управление на равнището на ЕС за по-добро управление и изпълнение на политиките за убежището и миграцията“ и „създаване на устойчиви законни пътища за нуждаещите се от международна закрила и за привличането на таланти в ЕС“ (Нов пакт за миграция и убежище: 2), в които е заложено и сътрудничеството с академичната общност. Ролята на университетите е видяна в увеличаване броя на експертите в посока, изграждане на екологична и цифрова икономика: „Международната мобилност на студенти и изследователи може да увеличи резерва от експерти, който е на разположение на европейските университети и научноизследователски институции, подпомагайки усилията ни за осъществяване на прехода към екологична и цифрова икономика. Цялостното прилагане на преработената наскоро Директива за студентите и изследователите е от съществено значение, за да стане по-лесно и по-привлекателно да се идва в ЕС, както и да се насърчи движението на знания между държавите членки. Партньорствата в подкрепа на талантите могат също така пряко да подкрепят схеми, улесняващи мобилността на студентите и изследователите“ (Нов пакт за миграция и убежище: 31-32). Ролята на изследователите тук е видяна най-вече в посока развитие на икономиката на Съюза. Това е една от посоките, в които е важно да се мисли и ангажирането на самите бежанци. За нуждаещите се от международна закрила Новият пакт изразява стремеж в посока „да се намалят опасните и незаконни маршрути и да се насърчат устойчивите и безопасни законни пътища“ (Нов пакт за миграция и убежище: 2), като в това естество университетите могат да имат ключова роля.

Български измерения на сътрудничество с академичната общност и вече постигнатото в израждане на подкрепяща среда за закрила и интеграция на бежанците

Агенцията на ООН за бежанците (ВКБООН) в България играе важна и ключова роля в процеса на изграждане на капацитет сред академичната общност от преподаватели и изследователи по проблеми на принудителната миграция/принудителното разселване, както и вдъхновител на млади хора/студенти да тръгнат по пътя на специализация и професионална реализация в сферите на закрила и интеграция на търсещите и получилите международна закрила в България.

Първата академична инициатива на ВКБООН за сътрудничество с академичната общност датира още от 2002 г. и се нарича **Академична инициатива за бежански изследвания**. Целта ѝ е: „да допринесе за развиване на систематична академична осъзнатост и разбиране по бежански и хуманитарни въпроси на българските професори, студенти и изследователи, които работят в и извън България. По този начин се цели подпомагането на допълнителното ефективно прилагане на тези въпроси в правителствения и неправителствен сектор, както и да се поддържа позитивно и подкрепящо обществено мнение по тези въпроси по пътя на интеграция на България в ЕС и НАТО и в лицето на антитерористичните мерки и други предизвикателства на глобалното село“. Инициативата е започната от д-р Луизе Друке, Представител на ВКБООН в този мандат за България.

От този момент нататък ВКБООН България си сътрудничи с различни академични структури, за да развива тези цели. Подписват се меморандуми за разбирателство, чрез множество обучения е засилена експертизата на преподавателски екипи, разработени са учебни програми и учебни материали в сферата на правото, социалната работа, политически науки и други дисциплини. Няколко университета и техни преподаватели се открояват като взели дейно участие в изграждането на тази експертиза – Софийски университет (СУ), Нов български университет (НБУ), Пловдивски университет (ПУ), Шуменски университет (ШУ), Академията на Министерство на вътрешните работи (Академия на МВР), Русенски университет (РУ) и други. Интензитетът на сътрудничеството има своите флукуации, в които се наблюдават периоди на по-слаба динамика и други с по-голям фокус след силния старт през 2002 – 2005 г. През последните няколко години сътрудничеството с академичната общност се засилва чрез отдадената работа на Матайс льо Рут, Представител на ВКБООН в България в периода 2015-2020 г. Работата на академичната мрежа е възобновена чрез създаването на **Академичен съвет по бежански въпроси** през 2018 г. През същата година е подписан и Меморандум за разбирателство между ВКБООН и Софийския университет, който дава рамка на общи дейности и споделена визия. През следващите години продължават разговорите за подписване на такива меморандуми с Университета за национално и световно стопанство (УНСС) и Пловдивския университет.

MultiiFluX
Collective

Няколко тенденции са от изключителна важност, когато се анализира българското висше образование и мястото на темата за принудителното разселване в него. Едно от ключовите заключения в последното издание на Рейтинговата система на висшите училища в България¹ (2019) е, че броят на студентите във висшите учебни заведения продължава да намалява. Общият брой записани студенти е намалял с приблизително 17 % между 2017 г. и 2019 г. Все повече студенти предпочитат да учат висше образование в чужбина. По отношение на най-атраktivните дисциплини през 2019 г. петте професионални направления с най-голям брой студенти остават същите като през 2018 г. - Икономика (37 909), Администрация и управление (16 584), Педагогика (14 864), Медицина (11 737) и Право (9 389). Засилен интерес се наблюдава към следните дисциплини: Медицина, Военни науки, Дентална медицина, Педагогика и Ветеринарна медицина. Най-голям брой чуждестранни студенти се наблюдава и в три от тези професионални области: Медицина, Дентална медицина и Ветеринарна медицина. Техният дял се е увеличил от 3% (2013) на 7% (2019). Първите пет университета с най-голям брой студенти са Университет за национално и световно стопанство, Софийски университет, Пловдивски университет, Технически университет - София и Югозападен университет в Благоевград.

В рамките на този глобален и национален контекст в края на 2019 г. ВКБООН България инициира проучване за картографиране на възможностите за сътрудничество с академични институции, водено от разбирането, че университетите и другите академични институции са центрове на обучение, иновации, идеи и активизъм. Проучването е направено в периода (ноември 2019 г. – януари 2020 г.) с цел да засили дейностите за сътрудничество за повишаване на осведомеността и ангажираността на професорите и студентите по въпроси, свързани с убежището и бежанците². Докладът извежда препоръки в три направления: 1) университетско обучение по теми, свързани с принудителната миграция; 2) академични изследвания и тяхното въздействие за подобряване на съществуващи политики; 3) насърчаване интереса и по-доброто познаване на темата от страна на студентите³. Конкретен резултат от проучването с цел покриване на част от изразените потребности от преподавателите, които вземат участие в него, са създадените от Българския съвет за бежанци и мигранти с подкрепата на ВКБООН – **Академичен бюлетин „Бежанците: днес**

¹ Броят на акредитираните висши училища от Министерство на образованието и науката в България са 52 към ноември 2020 г: <https://rsvu.mon.bg/rsvu4/#/> (последно проверен на 15.11.2020 г.)

² Целият доклад, изводите и препоръките от изследването виж на: Ivanova, V. (2020). Mapping of Collaboration Opportunities between UNHCR and Academic Institutions in the Area of Refugees and Asylum. Report for UNHCR Bulgaria. Достъпен на: <https://academia.bcrm-bg.org/wp-content/uploads/2020/02/Mapping-of-Collaboration-Opportunities-between-UNHCR-and-Academic-Institutions-in-the-Area-of-Refugees-and-Asylum.pdf?fbclid=IwAR1Mkk6j6o234yd1AN0oHCrs12F7K-l042fO9HTnha-lUambsVAWHQvWvIw> (последно проверен на 15.11.2020 г.).

³ Пълният текст на препоръките е добавен в приложение в края на статията.

Multii!
Collective

и утре⁴ и Академичен портал, посветен на принудителната миграция⁵. И двете инициативи работят в посока по-активно участие, по-добрата информираност, възможност за обмен между преподавателите, студентите и организациите на терен, предоставяне на актуални кратки анализи по теми, които засягат различни аспекти от проследяване пътя на търсещите и получените международна закрила от влизане в страната до интеграция в българското общество.

Какво още е направено през годините след първата академична инициатива и се прави в трите изведени области:

Относно университетското обучение по теми, свързани с принудителната миграция, в няколко университета в страната (СУ, НБУ, Академия на МВР, УНСС, ПУ, БУ, ШУ и други) съществуват бакалавърски, магистърски и/или докторантски курсове, които засягат проблематиката в различни дисциплини – право, социални дейности, политически науки, етнология, икономика и други.

В някои случаи преподаването прераства в създаване на школи в изследването и преподаването на различен обхват от теми в голямото поле на принудителните миграции. Като пример може да се даде академичният център в Нов български университет – Центъра за европейски бежански, миграционни и етнически изследвания (CERMES). Друг важен пример е създадената първа по рода си в България, Магистърска програма „Социална работа с бежанци и мигранти“ в Софийския университет, която вече има първия си завършен випуск⁶. През учебната 2020-2021 г. стартираха и други две магистърски програми, които разглеждат бежанска проблематика: това са Магистърската програма в УНСС „Управление на миграционните процеси“ и Магистърската програма в СУ „Защита на основните човешки права“. Преподаването и развиването на школи и изследователи, които работят позадълбочено по темите, се пресичат в интереса на докторанти и млади изследователи, които работят по бежански и миграционни теми⁷. Продължаването на академичния път, който прераства от магистърска програма в докторантура и по-засилен интерес в изследователското поле на принудителните миграция, е един от начините за увеличаване на експертизата, по-дълбокото разбиране на проблемите и работа в посока по-включваща

⁴ Виж: <https://academia.bcrm-bg.org/%d0%bc%d0%b5%d1%81%d0%b5%d1%87%d0%bd%d0%b8-%d0%b1%d1%8e%d0%bb%d0%b5%d1%82%d0%b8%d0%bd%d0%b8/>

⁵ Виж: <https://academia.bcrm-bg.org/>

⁶ За социалната работа с бежанци и мигранти и опита на Софийския университет може да се прочете статията на проф. Сийка Чавдарова в настоящия сборник.

⁷ Няколко актуални докторски теми са представени във втори брой на Академичния бюлетин „Бежанците: днес и утре“, достъпен на: <https://www.refugee-integration.bg/%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8-%D0%B1%D1%80%D0%BE%D0%B9-%D0%BD%D0%B0-%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D1%8F-%D0%B1%D1%8E%D0%BB%D0%B5%D1%82%D0%B8%D0%BD-%D0%B1%D0%B5/> (последно проверен на 15.11.2020 г.)

Multicultural
Collective

среда (такава практика съществува в няколко университета – СУ, НБУ, ПУ и други). Друга възможност за принос и надграждане в академична среда е, когато специалисти с дългогодишен опит на терен решават да теоретизират и анализират опита си и по този начин да допринесат както за научните, така и за приложните измерения на работата с бежанци и мигранти (опит на Бежанско-мигрантската служба към БЧК). Наблюдава се и добра практика, в която експерти от водещи организации на терен съчетават практическата си работа с преподаване, което е голяма възможност за студентите, на които преподават, да имат възможност да слушат лекции от хора, които работят ежедневно с реални случаи (опит на Фондация за достъп до права). Активното сътрудничество между академични структури и организациите на терен е една от посоките на работа, в която студентите добиват по-добро разбиране за проблемите на бежанците и могат да ги пренесат и анализират с методите на науката.

По отношение на академичните изследвания и тяхното въздействие за подобряване на съществуващи политики може да се каже, че нараства броят на проучванията по темата, както реализирани от български екипи на национално ниво, така и от международни екипи на европейско ниво. На национално ниво за пример може да бъде дадено националното представително социологическо изследване, целящо установяване на обществените нагласи и представи за бежанците, проведено през август 2020 г. от изследователски екип от учени от два института на БАН – Институт по философия и социология и Институт за етнология и фолклористика с етнографски музей. Целта на проучването е да установи обществените нагласи и представи за бежанците и по този начин да послужат при разработване на адекватни политики по отношение на тяхната интеграция в българското общество. Изследването е осъществено по проект, финансиран от ФНИ към МОН⁸. Европейски проект по програма „Хоризонт 2020“ също работи в изучаване на възприятията, но този път за Европа и Европейския съюз, за да установи как тези представи влияят на миграционните процеси и какво е отношението им към темата за сигурността. Българският партньор в инициативата PERCEPTIONS е Центърът за изследване на демокрацията (ЦИД), а самият проект е в начална фаза на изпълнение, стартирал в края на 2019 г.⁹ Важно е да се отбележи, че този и други изследователски проекти са заложили в проекта на Национална стратегия за интегрирано гранично управление в Република България (2020 – 2025), който съдържа точка „Научни изследвания и иновации“, която започва със стремежа на България „да прилага съвременните стандарти и тенденции в сферата на научните изследвания и иновациите, свързани с граничното управление“ (Проект на Стратегия: 35). Дано очакваният проект на Стратегия в областта на миграцията, убежището

⁸ Повече за резултатите от него може да се намерят в статията на доц. д-р Албена Накова в настоящия сборник.

⁹ За повече информация, виж: <https://csd.bg/bg/blog/blogpost/2019/12/01/kak-novite-tehnologii-i-socialnite-medii-vzdeistvat-vrkhu-vzpriyatijata-za-evropa/> (последно проверен на 15.11.2020 г.)

и интеграцията за следващия програмен период 2020 – 2025 и изпълняващите я институции също базират целите и конкретните си мерки на актуални изследвания и работят в посока по-активен обмен на информация и сътрудничество с академичната общност като цяло.

Относно насърчаване интереса и по-доброто познаване на темата от страна на студентите се открояват няколко работещи практики, които повишават интереса на студентите. Това са гост лекторите от организации на терен в рамките на академични курсове (екипът на ВКБООН има дългогодишна практика в изнасянето на лекции в различни университети в София и страната), стажантски програми в международни и местни организации (за втора година ВКБООН провежда студентска практика на студенти от специалност „Арабистика“ от СУ), доброволчески инициативи (множество организации на терен като БЧК, Каритас София, Си Ви Ес България провеждат регулярни различни доброволчески инициативи), иновативни творчески инициативи също допринасят за по-голямата ангажираност на студентите, една такава е филмовият фестивал, който вече няколко поредни години Международната организация по миграция (МОМ) в сътрудничество с партньори-университети (НБУ, СУ и др.). Пандемията от COVID-19 изведе на преден план възможността за по-активно участие на младите специалисти/студенти, които са в последен етап от завършването на висшето си образование, като възможност да допринесат със знанията си в сфери, в които недостига персонал: на първо място, лекарите, но също така и в множество подпомагащи професии, каквито са социалните дейности. От друга страна, се забелязва потребността от допълнителна квалифицирана помощ в множество организации на терен, което показва пътя за засилване сътрудничеството между университетите и организациите на терен, в което студентите получават реален практически опит, а организациите са подпомогнати от млади квалифицирани специалисти.

Достъп до висше образование за бежанците в България

Важна част от голяма тема за ролята на академичната общност в закрилата и интеграцията на търсещите и получилите закрила в България е и достъпът до висше образование за самите бежанци. Темата образование, и в частност, висше образование беше във фокус на третия брой на Академичния бюлетин „Бежанците: днес и утре“. Получилите международна закрила имат права на български граждани и имат достъп до висше образование. Пречка в много от случаите се оказва липсата на диплома/оригинал за средно образование от получилите международна закрила в България, която трябва да се признае от Регионалното управление по образование според Наредба 11 за оценяване на резултатите от обучението на учениците.

Няколко висши училища в страната са предоставили достъп за обучение на млади хора, получили международна закрила в България, най-много са студентите в Нов български университет, но също така има и в Софийски университет, Медицинските университети в

София и Пловдив, Техническият университет в София. Възможността за обучение в университети за бежанци или т.нар. „университетски коридори за бежанци“ е добра практика от Италия, в която единадесет университета в Италия, заедно с ВКБООН, италианското министерство на външните работи, Каритас и други организации са се обединили да дадат възможност за получаване на висше образование на студенти бежанци¹⁰. Други добри практики от университети в Европа са поместени в рубриката „Из опита на европейските университети“ на Академичния бюлетин „Бежанците: днес и утре“, която цели да предостави идеи и възможности, които биха могли да намерят приложение и в българските академични среди.

Заклучение

Важността на сътрудничеството с академичната общност за изграждане на подкрепяща среда за закрила и интеграция на бежанците е заложена в политиките и практиките на глобално, европейско и национално ниво. Пример за това сътрудничество е и настоящият сборник. Той цели повишаване на експертизата и информираността по три основни теми – 1) задълбочена информация за историята, културата и политическа ситуация в две страни на произход (Афганистан и Сирия); 2) анализ на нагласите на българското общество към бежанците; 3) специфики на университетската подготовка в областта на педагогическата и социалната работа с бежанци. Всеки един от тези три аспекта допринася за по-доброто разбиране за самите бежанци и обществото, в което живеем, като провокира размисъл какво още би могло да се направи за закрилата и интеграцията на бежанците през призмата на академичната общност.

Препоръки и възможности за съвместни дейности

Въпросите относно убежището, бежанците и системата за международна закрила са обект на научен интерес от страна на всички участници в проучването. Всички респонденти изразиха своята професионална ангажираност по темата, както и готовност да си сътрудничат и да участват в последващи инициативи.

В сферата на **университетското обучение** по теми, свързани с принудителната миграция, следните възможности за взаимопомощ бяха предложени:

- Да се подобри споделянето на информация в мрежата от университетски преподаватели и изследователи чрез имейл група, в която ще се изпращат актуални новини за подходящи нови програми и курсове, предстоящи събития, действащи проекти, резултати от изследвания, новини, статистики и др.

¹⁰ Повече може да научите в трети брой на Академичния бюлетин „Бежанците: днес и утре“.

- Да се организират обучения за преподаватели в разнообразни формати: семинари с обща информация за целия академичен състав на определена катедра или факултет; обучения на терен; специфични обучения по конкретни дисциплини (право, социални дейности, политически науки и др.);
- Да се създадат възможности за обсъждане между преподаватели на съдържанието на курсовете и предизвикателствата в образователния процес, да се информират за международни инициативи, мрежи и добри практики;
- Да се обогати обучението на студентите чрез организирането на публични лекции, семинари, летни училища, посещения в Представителството на ВКБООН в България и при партньорски организации;
- Да се работи съвместно за създаването и предлагането на курсове по принудителна миграция за студенти от подходящи специалности;
- Да се подкрепи (повторното) създаване на правни клиники и клиники по социална работа с бежанци;
- Да се работи съвместно за създаването на холистична програма за подготовка на специалисти, които да работят в сферата на убежището и бежанците.

По отношение на **академичните изследвания** и тяхното въздействие за подобряване на съществуващи политики следните възможности са разпознати:

- Да се продължи задълбоченото изследване на принудителната миграция на национално и международно ниво;
- Да се работи по-усилено за представяне на резултатите от изследванията и вземането им предвид при правене на политики;
- Да се улесни достъпът на академичната общност до централните за задържане и регистрационно-приемателните центрове;
- Да се обменя редовно достоверна статистика/данни.

За да се насърчи **интересът и по-доброто познаване на темата от страна на студентите**, е възможно:

- Да се организират публични лекции и семинари, включително с гост лектори от специалисти, които работят на терен с бежанците;

Multii|luX
Collective

- Да се канят ВКБООН и партньорски организации в по-ранен етап на висшето образование на студентите (първи и втори курс), за да предоставят информация за съществуващи възможности за доброволчество и други инициативи;
- Да се предоставят/обменят материали и литература за студентите, които изучават дисциплини, свързани с принудителна миграция;
- Да се създават възможности за включване на студенти в посещения на терен; неформални дейности; стажове, чрез които те да натрупат личен социален опит с бежанците и с оперативно действащите организации;
- Да се създадат/обменят визуализирани източници на информация, които привличат вниманието на студентите;
- Да се използват повече викторини, филми, лични истории в процеса на обучение;
- Да се създадат връзки със Студентските съвети и студентските организации и да бъдат включени те в подходящи инициативи;
- Да се създадат/обменят връзки с организации, които биха могли да предложат възможности за заетост на студентите;
- Да се предоставя/обменя информация за съществуващи стипендии (за стажове, изследвания, публикуване на бакалавърски и магистърски тези, дисертации, създаване на късометражни/документални филми и др.).

Специфики на университетската подготовка в областта на педагогическата и социалната работа с бежанци

проф. дпн Сийка Чавдарова – Костова, СУ “Св. Кл. Охридски”, Факултет по педагогика

Ефективността и качеството на всяка една практическа дейност, професионална или доброволческа, базирана върху работата с хора – деца и възрастни, е в пряка зависимост от подготвеността за осъществяването ѝ. Тази подготовка може да бъде както в сферата на формалното, така и чрез неформално и информално.

Обучението в рамките на формалното образование има като основна цел подготовката на специалисти – професионалисти, която е строго структурирана времево и в съдържателен план. Неслучайно тя е свързана с официално сертифициране на придобитите професионални компетентности, независимо дали са имали някакво предварително развитие (например в доброволчески или проектни дейности) или са стартирали от самото

Multii**т**луж
Collective

начало. Значимостта на формалното образование, осъществявано в системата на висшето образование, е несъмнена. Тя отразява обществена потребност от регулиране на съдържанието на професионалната подготовка на базата на стандарти/критерии за качеството ѝ, върху съобразяването с които се осъществява и външен контрол от съответни агенции (национални или международни). За България този контрол се осъществява от Националната агенция за оценяване и акредитация, която не само дава акредитация за обучение по съответни професионални направления в области на висше образование, но и оценява качеството на подготовката в рамките на обучението в бакалавърски, магистърски и докторски програми. Освен този контрол, всяко висше училище, чрез своята система за качество, на базата на съответни процедури, съблюдава нормативни изисквания, свързани със структурата и съдържанието на учебните планове и учебните програми, по които се осъществява обучението – на ниво катедра, факултет, департамент, университет. Казано с други думи, формалното университетско образование не само сертифицира чрез финален документ осъществено в рамките на даден времеви интервал обучение, но и би трябвало да отговаря на съвкупност от изисквания, стандарти, критерии и др. по отношение на качеството на получаваната професионална подготовка.

Казаното дотук подчертава значимостта на предварителната професионална подготовка в областта на педагогическата и социалната работа с търсещи и получили международна закрила, осигурявана в системата на висшето образование. Тя, от своя страна, може да има различни измерения:

Като отделна бакалавърска, магистърска или докторска програма в зависимост от съществуващи социални потребности и нужда от специалисти със съответна степен на професионална квалификация.

Ориентацията към магистърски програми, насочени конкретно към социална работа с мигранти, в т.ч. бежанци е най-целенасочената, тъй като именно магистърската образователно-квалификационна степен се явява специализираща, надграждаща бакалавърската образователно – квалификационна степен, независимо дали тя е в сферата на образованието, социалната работа или в друго професионално направление. Магистърската степен дава възможности за развитие за по-кратко време в сравнение с бакалавърската на основни умения, нужни за овладяване на съответна професия. Това беше и един от основните мотиви при вземане на решение за създаването на магистърската (три-семестриална за неспециалисти и дву-семестриална за специалисти в областта на социалните дейности). По-подробна информация относно магистърската програма, в т.ч. съдържанието на учебния план може да бъде видно на: https://www.unisofia.bg/index.php/bul/universitet/t/fakulteti/fakultet_po_pedagogika/uchebna_dejnost_bakalavr_i_magistri_doktoranti_sdk/magistrski_programi/fakultet_po_pedagogika/socialni_dejnosti/socialna_rabota_s_bezhanci_i_migranti_zadochno_obuchenie.

Това е единствената магистърска програма в България с такава насоченост. Може да се каже, че програми от подобен тип са рядкост по принцип в европейските страни. Като пример може да бъде посочена три-семестриалната магистърска програма с наименование International Social work with refugees and migrants в Германия в Университета по приложни науки Würzburg-Schweinfurt (<https://www.masterstudies.com/Master-of-Arts-in-International-Social-Work-with-Refugees-and-Migrants/Germany/FHW>). Явно е, че ориентацията към цялостни магистърски програми в областта на социалната работа с бежанци е по-скоро рядкост. Като причини за това могат да бъдат посочени сложността на изработването на цялостна магистърска програма, преминаването през процедури на ниво катедра, факултет, университет, организирането на процеса на обучение, набирането на кандидати за обучение и др. Същото може да бъде казано за разработването на отделни докторски програми в областта на педагогическата и социалната работа с бежанци.

В рамките на обучението в съответни бакалавърски, магистърски и докторски програми.

Това е по-разпространената възможност, реализирана основно чрез отделни учебни предмети, по-скоро избираеми, отколкото задължителни, в бакалавърски или магистърски програми. Това е практика, типична за европейските страни, където учебни дисциплини с интеркултурна насоченост в подготовката на учители и социални работници са факт в учебни планове за бакалаври или магистри, но техният статус основно е в групата на избираемите дисциплини, независимо от признаването на значимостта на такъв тип обучение за студентите. Тази констатация изглежда парадоксално на фона на реалните потребности на европейските страни от подготвени специалисти в областта на социалната работа и образователната практика за работа с представители на социокултурни различия, независимо дали става дума за имигранти, бежанци, етнически малцинства. Все още университетите сякаш оставят по-скоро „в страни“ тази проблематика, която да отчита налични интереси на студентите (ако има такива) и предмети, които да отговарят на тях. Остава открит въпросът – а ако студентите нямат такива интереси и не изберат подобни учебни предмети, как тогава ще могат да подхождат професионално в ситуации, които изискват именно развити интеркултурни компетентности?

Затова е изключително важно да има поне по една учебна дисциплина с интеркултурна насоченост в учебните планове на бакалавърски и магистърски програми, в т.ч. центрирана основно или частично върху бежанско-мигрантската проблематика. Тук има две основни детерминанти за това дали такава учебна дисциплина ще бъде част от съответен учебен план. На първо място, дали има преподавател, който е с подготвеност в тази област, т.е. има публикации, проекти, включен е в мрежа от специалисти – теоретици и практики. На второ място, доколко съответното висше училище припознава такъв тип знание за значимо и при разработването на учебните планове се оформят и такива учебни дисциплини. Ако поне една от тези две детерминанти липсва, може да се каже, че вероятността за осъществяване

на обучение в областта на педагогическата и социалната работа с бежанци в университетска среда е ниска, като качеството на подготовка може също да бъде поставено под въпрос.

Като илюстрация ще представя включването на бежанска проблематика в обучението на студенти от Факултета по педагогика, СУ „Св. Климент Охридски“ през последните две десетилетия – както в конкретно специализиращи учебни дисциплини, така и в рамките на такива с по-общ профил на подготовка на интеркултурни компетентности на студентите. Няколко години в учебния план на специалност Педагогика студенти се обучаваха по избираемата дисциплина Педагогически аспекти на феномена бежанци. Подготовка вече 20 години се осъществява и в рамките на учебната дисциплина Интеркултурно възпитание, която се избира непрекъснато както от студенти от редовно, така и от задочно обучение. През последните десетина години в учебното съдържание на дисциплината Европейски интеркултурен диалог чрез образование, специалност Неформално образование, също беше включена бежанската проблематика, а от миналата учебна година, с промените в учебния план, това вече се случва в учебната дисциплина Интеркултурно образование.

В магистърската програма Образователен мениджмънт студентите имаха възможност повече от 15 години да избират дисциплини като Равен достъп до образование – управленски аспекти, Култура и образование – управленски аспекти, Интеркултурно образование и възпитание. С промените в учебния план от тази учебна година (2020/2021), бежанската проблематика, от гледна точка на управлението на образованието, ще се изучава в учебни дисциплини като Приобщаващо образование – управленски аспекти и Управление на културното разнообразие в образователни институции. В магистърската програма Съвременни образователни технологии това се случва в учебната дисциплина Приобщаващо образование.

Що се отнася до магистърски програми по социална работа, учебната дисциплина Социална работа с бежанци е избираема в учебните планове на магистърски програми Социална работа с деца и семейства и Клинична социална работа. Там, където е подходящо, например в задължителни учебни предмети като Семейна педагогика (специалности Педагогика и Неформално образование), Съвременният брак и съвременното семейство (магистърска програма Социална работа с деца и семейства) и др. също се включва учебно съдържание, свързано с бежанската проблематика.

Трябва да се отбележи специално, че когато става дума за избираеми дисциплини, от голямо значение е как се повишава интереса и мотивираността на студентите за изучаване на тази проблематика. Моята лична практика в тази насока показва, че това може да се случи постепенно, чрез провокиране на интереса към отделни аспекти, свързани с проблеми, изпитвани от бежанците в процеса на интеграцията им в приемащите общества или

Multii**flu**X
Collective

културни особености на идентичността им в рамките на задължителни учебни дисциплини. Но това отново зависи от личната информираност на преподавателя и уменията му да поднесе по интересен начин съответното знание и за стимулира студентите да задълбочат познанията си след това в дадена избираема дисциплина. Казаното е пряко свързано с необходимостта от непрекъснато усъвършенстване на подготовката на преподавателя, осъществяващ обучение на студенти по проблеми на социалната и педагогическата работа с бежанци, за да бъде в максимална степен актуален и точен в процеса на преподаване.

Важни за създаване на интерес са успешно създадени и поддържани контакти с представители на основните международни организации, държавни институции и неправителствени организации, осъществяващи социална и педагогическа работа с бежанци, благодарение на които става възможно включването на студенти в различни извънаудиторни дейности, по време на които те могат да посетят пространства, в които се реализира реална социална и педагогическа работа с бежанци, да се срещнат и осъществят контакт с тях. Освен това, наличността на достатъчно печатни и аудио-визуални материали по бежански проблеми, онагледяващи процеса на обучение, има голямо значение за стимулиране на интереса и подчертаване на практическата полезност на изучаваното. Не без значение е и наличието на възможности за реална практическа дейност с бежанци, отново благодарение на установените партньорски взаимоотношения с организации и институции, в които се осъществява педагогическа и социална работа с търсещи и получили международна закрила.

По отношение на създаването и поддържането на контакти с представители на международни организации, държавни институции, неправителствени организации, осъществяващи социална и педагогическа работа с бежанци, има две основни възможности – от страна на посочените организации или от страна на съответното висше училище (институционално или личностно). В България, в края на 2002 г., първоначално инициативата се поема от офиса на ВКБООН в София (водеща тук е ролята на представителя с мандат до 2005 г. – д-р Л. Друке, самата тя с научна степен, декларираща многократно огромното си желание за развитие на подкрепяната от нея “академична инициатива” за обучение по бежански въпроси). Подобна активност бе осъществена от представителя на ВКБООН в България М. льо Рут, който, в сътрудничество с Българския съвет за бежанци и мигранти възстанови идеята за популяризиране на проблематиката сред академичната общност през 2018 г. чрез създаването на Академичния съвет по въпросите на бежанците. Благодарение на създаването през 2020 г. на публично достъпния Академичен бюлетин „Бежанците: днес и утре“, издаван от Българския съвет за бежанци и мигранти /<https://www.unhcr.org/bg/wp-content/uploads/sites/18/2020/05/01-2020-AcademiaBulletin.pdf>/ и информацията, която се съдържа в него, реално се съкрати

изключително много процеса на нейното търсене от страна на представители на университетските среди.

Особено значимо за поддържането на успешни взаимоотношения на висшето училище с международните, държавните и неправителствените организации, работещи с търсещи и получили международна закрила, е създаването на доверие, което стои в основата на взаимните контакти между институциите, респ. личностите, които ги представят.

Много важно е разширяването на обхвата на преподавателите от съответния университет, които продължават вече създадените успешни контакти за по-нататъшна дейност (научно-изследователска и учебна). Като успех може да бъде отчетен фактът, че няколко преподаватели от Факултета по педагогика са били включени активно в различни форми на взаимодействие с представители на различни организации, осъществяващи социална и педагогическа работа с бежанци. Основният смисъл от осъществяването и поддържането на посочените контакти е осигуряването на реални възможности за студентите да посетят различни по характер дейности, в т.ч. активно да се включат в тяхното реализиране, да се срещнат и разговарят с бежанци и работещи с бежанци, т.е. да може да се осъществява не само аудиторна, но и извънаудиторна дейност, позволяваща на студентите да посетят местата, на които се осъществява реална социална и педагогическа работа с бежанци, да се срещнат и осъществят контакт с тях. Това мотивира и по-нататъшна активност на някои от студентите, които се включваха като доброволци в различни дейности с деца, организирани например от Бежанско-мигрантската служба към Българския Червен кръст.

Подпомагащи изключително много процеса на обучение са различни достъпни материали по бежански проблеми, които могат да бъдат ползвани от студентите, особено такива, които са по-пряко свързани с педагогическата и социална работа, например – резултати от изследвания, педагогически материали за работа с деца и др. Може да се каже, че през последните няколко години обемът на такъв тип материали на български език, достъпни например чрез сайта на ВКБООН се увеличи значително, което е в голяма помощ за работата със студентите.

Всеки един университетски преподавател, който се ангажира с преподаването на бежански въпроси, трябва да осъзнава, че това е една динамична проблематика, която не търпи застой, а изисква непрекъснато усъвършенстване на неговата собствена подготовка. Факт е, че само допреди няколко години нямаше специално подготвени преподаватели от университетските среди, които да осъществяват преподавателска и научно-изследователска дейност в областта на социалната и педагогическата работа с бежанци. Внимателният преглед на лекторите, включени в първите години при стартирането на програми по социална работа с бежанци, показва, че те са предимно специалисти от различни институции и организации, работещи практически с бежанци, но с малки

изключения ситуирани като щатни преподаватели към съответен университет. С годините това постепенно се промени. Все повече преподаватели навлизат в бежанската проблематика на базата на собствен интерес или благодарение на организирано обучение или включване в дейности, свързани с нея. Това има голямо значение от гледна точка на гарантирането на трайност в интереса на висшите училища към развиването на учебни програми в областта на социалната и педагогическа работа с търсещи и получили международна закрила.

СТРАНИ НА ПРОИЗХОД

Афганистан: земя, жадуваща (стабилен) мир

Людмила Янева, Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Погледите на света продължават да са насочени към Афганистан, страна, която почти непрекъснато е в центъра на новините. И все пак малцина имат нещо повече от повърхностно разбиране на афганската култура и възгледите на нейния народ. Чрез изучаване на афганското изкуство и литература ние можем да придобием нови гледни точки за емоциите и познанията на афганския народ.

Книги като „Ловецът на хвърчила“, „Хиляди сияйни слънца“ и „А планините ехтяха“ на Халед Хосеини, разказите на Сепужмей Зариаб, спомените на Латифа разказани в „Откраднато лице“, филмите на Мохсен Махмалбаф и неговото семейство не оставят равнодушен българския читател и зрител към страданията на афганците през последните десетилетия на войни.

Етнически групи и езици

В афганския национален химн се споменават четиринайсет етнически групи; четирите най-големи – пашуни, таджики, хазарейци и узбеки – заедно съставляват около 84 процента от населението. Пашуните са най-голямата група и страната традиционно е била управлявана от тях. Емирите, формирали афганската империя в средата на 1700-те и по-късно през 1800-те, са пашуни.

Конституцията от 1964 г. обявява пашу и дари за двата официални езика на Афганистан. Пашу получава статут на официален език с шахски указ през 1936 г. Той е роден език на 50-55% от афганците, а като втори език се говори от 10% от населението. Областите, в който се говори, са разположени на изток, юг и югозапад на страната.

Персийският е езикът, който се използва най-често в Афганистан. Родният език на 25% от населението е разделен на многобройни диалекти. Дари е термин, отдавна налаган от афганските власти за отделянето на персийския език, които се говори в Афганистан от персийския език в Иран.

Броят на населението в Афганистан в настоящия момент е приблизително 39 милиона. Военните конфликти в страната доведоха до над шест милиона бежанци. Повече от 2,5 милиона все още остават в съседните Пакистан и Иран. Но все повече десетки хиляди афганци емигрират на Запад.

Афганските бежанци в Иран

Иран би трябвало да е страната, в която афганските бежанци биха се чувствали най-добре поради общия език и културна история. Реалността обаче е съвсем друга. Афганците, пристигнали в Иран през 80-те години, получаваха статут на бежанец на принципа *prima facie*, издаваха им се „сини карти“, потвърждаващи статута им на бежанци, разрешаващи им да останат законно в страната за неограничено време. Регистрираните бежанци се ползваха с различни социални права, включително достъп до безплатно образование и обучение за ограмотяване на възрастни, здравеопазване, субсидии за храна и заетост. Повечето имаха възможност да се установят свободно в покрайнините на градовете, а не в бежанските лагери, в градове като Машхад мнозина имаха възможност да закупят имоти.

В началото на 90-те години на миналия век, особено след падането на комунистическото афганистанско правителство на Наджибуллах през 1992 г. в резултат и на променящите се вътрешни икономически и социални проблеми като безработицата в Иран, ситуацията се променя. Децата им са възпрепятствани да посещават държавни училища, а личните им карти са конфискувани. Афганците без законно пребиваване също рискуват масово депортиране, побои и изнудване. През 1993 г. на нерегистрирани или новопостъпили афганци са издадени над 500 000 карти за временна регистрация, които са удължавани на няколко пъти, но в крайна сметка през 1996 г. обявени за невалидни.

Според информацията съществуват 40 000 брака между иранки и афганци, които не могат да предадат гражданството си на своите чуждестранни съпруги или на децата си. В резултат на това до 100 000 деца от такива бракове не разполагат с ирански свидетелства за раждане и документи за самоличност.

Ролята на жената

Религията винаги е играла и играе първостепенна роля в ежедневието и обичаите на страната. Афганското общество е било и все още е силно патриархално. В повечето случаи жените се възприемат като по-нисши от мъжете, като същества, нуждаещи се от защита. Считани са за хиперсексуални и се смята, че не може да им се има доверие.

Multii**т**лук
Collective

Над 50% от момичетата биват омъжвани или сгодявани на 12 години, въпреки че неотдавнашен закон гласи, че мъж не може законно да получи разрешение за брак, докато бъдещата му съпруга не навърши 17. Почти 80% от браковете са „уредени“, като младите момичета биват омъжвани за доста по-възрастни мъже. Понякога мъже на шейсет години ги взимат за втора, трета или четвърта съпруга. Някои момичета биват разменяни, за да изплатят дълг или да разрешат спор. Други са давани за съпруги с цел да се премахне заплахата те да станат обект на отвличане или изнасилване.

В Афганистан всички жени са зависими от мъжете. Дори в образованата общност жената често се определя като съпруга, майка, сестра, дъщеря - чрез самоличността на мъжете в нейното семейство. Така в страната вдовицата е никоя. Семейството ѝ не ѝ помага, защото веднъж омъжила се, тя вече е извън него и принадлежи на мъжа си. Поради войните и въоръжените конфликти повечето вдовици в Афганистан са на около 35 години. Често са тормозени от съседите си. Получават неприлични предложения, тъй като са считани за по-нисши същества, от които може да се възползва всеки. И тъй като повечето са неграмотни, за да издържат децата си, са принудени да проституират или стават наркозависими.

Именно поради този факт през последните години в Афганистан стартират много програми за огромяването на тези жени и паралелно с това се обучават в овладяването на професии, които им помагат сами да осигуряват препитанието на децата си.

През 60-те години забулването от задължително става доброволно и жените намират работа в офиси и магазини; някои жени също получават университетско образование. По време на моджахедините, обаче, продажбата на алкохол е забранена и жените са принудени да покриват главите си с големи шалове и да носят традиционни мюсюлмански облекла. Ограниченията, които по-късно налагат талибаните, са още по-строги. Те включват забрана на телевизионни приемници и различните форми на забавления. Мъжете, които не са с бради, са глобявани и затваряни – дългата брада се възприема от екстремистите като белег на истински мюсюлманин. Сурови наказания са прилагани към жените без *бурки* по улиците, непридружени от мъж от семейството, а в случай, че бъдат открити в компанията на мъже без роднинска връзка с тях – разстрелвани или убивани с камъни. Талибаните използват стадионите като места за екзекуции.

Днес афганците отново могат да се забавляват като пускат хвърчила, посещават футболни мачове и правят снимки. Дори жените нямат пречки да посещават футболни двубои, нещо невъзможно в съседен Иран. През 2019 г., след като Сахар Ходайори (т. нар. „синьо момиче“) се самоzapали в Иран в знак на протест срещу тази забрана, никой не подкрепи така силно иранките в борбата им за свободен достъп до стадионите, както афганките.

През 70-те години 40% от лекарите и 60% от учителите в Афганистан са жени. Днес повечето жени трябва да имат разрешение от настойник мъж да работят, а много от тях могат да работят само ако не напускат домовете си.

Multi**и**и**и**
Collective

Има и афганки обаче, които се борят за промяна в своята страна. Една от тях е Малалай Джоя, най-младата от 68-те жени, избрани през 2005 г. в 249-местния афгански парламент. Малалай е необикновена млада жена, израснала в бежанските лагери в Иран и Пакистан. По време на управлението на талибаните, по нейно желание, когато навършва шестнайсет години, благотворителната „Организация за насърчаване на способностите на афганските жени“ (OPAWC), я връща в Афганистан, за да преподава в тайните училища за момичета. Помага да се създаде безплатна медицинска клиника и сиропиталище в родната ѝ провинция Фарах. През 2007 г. говори в афганския парламент срещу бившите военачалници и военни престъпници, по това време вече депутати, след което е отстранена. Преживяла е шест опита за покушение. През 2010 г. списание Time я поставя в списъка на 100-те най-влиятелни хора в света, а сп. Foreign Policy я включва в своя годишен списък на 100-те глобални мислители.

През последното десетилетие има и афганки, които навлизат в бизнес сфери, доминирани от мъже, реакцията често е бърза и бурна. Заплахите със смърт, атаките и отвлеченията са това, което ги очаква, просто защото искат да развият бизнес и вземат на работа други жени. Днес повече от три хиляди афганки притежават и управляват свои собствени фирми.

Образованието в Афганистан

В Афганистан образователните центрове, в които се преподават съвременни науки, се наричат *мактаб*, а образователните центрове, в които се преподават арабски и ислямски науки, се наричат *мадраса*. Завършилите *мадраса* притежават различни умения в зависимост от *мадрасата*, което завършват.

Първите опити за модернизация на страната започват по време на управлението на емир Шер Али Хан (управл. 1863-1866 и 1868-1878). През 1875 г., наред с традиционното образование, в Кабул официално са основани две съвременни училища.

Появата на модерно образование по време на управлението на емира Хабибуллах Хан (упр.1901-1919) в периода 1903-1904 бележи началото на отделянето от традиционното *мадраса* обучение. Открити са две училища, с близка до съвременната образователна система. Първото, основано през 1903 г., започва обучението само с 10 афгански и индийски преподаватели. Наречено е „Байтул улум-е мубаракха-йе хабибия“ (букв. благословената къща на знанието на Хабибия). Известно е още като „Лисе Хабибия“ (гимназия Хабибия), с начални (от 1 до 4), прогимназиални (от 5 до 7) и гимназиални (от 8 до 10) степени на обучение. В началните класове учениците изучавали ислям, дари и пашу, математика, география и калиграфия. По-късно филиали на училището Хабибия с начални класове, са основани в шест други района на Кабул. След време броят на записаните ученици достига 1534 ученици, а учителите – 55. Това училище оказва значително влияние върху поколения интелектуалци и учени на Кабул като Мохамад Захир Шах, бивш крал на Афганистан, Мохамад Наджибуллах – президент от 1987 до 1992 г., Себгатула Муджадиди – временен президент през 1992 г., Хамид Карзай – бивш президент, Ашраф Гани Ахмадзай, настоящ президент на Афганистан, и други.

Multii**т**лу**ж**
Collective

През 1909 г. в Кабул е построено второ военно училище Мактаб-е Харбия. Учителите в него са предимно индийци и турци, а по-късно преподават и европейци. Постепенно се явява необходимост от създаването на институт за обучение на учители. Така през 1912 г. в Кабул отваря врати първият учителски колеж „Дар ал моаллемин“ (букв. къща на учителите) с 80 педагози.

Третото и най-голямо развитие в образованието се извършва след 1919 г. по времето на Аманулах Хан (упр. 1919–1929), който през 1919 г. обявява независимостта на Афганистан. Той започва провеждането на радикална политика на модернизация на страната. Със закон прави началните училища задължителни за момичета и за момчета. В този период за първи път е създадено Министерство на образованието. Броят на гимназиите се увеличава, открити са училища и извън столицата.

Аманулах Хан заедно със съпругата си Сорая откриват първото начално училище за момичета „Мактаб-е Мастурат“, в което в периода 1921-1928 г. учат над 800 момичета. Година по-късно Сорая и майка ѝ създават второ девическо училище „Мактаб-е Еснат“ (през 1942 г. преименувано на Малалай). Освен това се откриват класове за ограмотяване за възрастни и Аманулах Хан лично е преподавал в някои часове за ограмотяване.

В Кабул са основани професионални училища по архитектура, селско стопанство, изящни и приложни изкуства, телеграф, дърводелство, строителство, полицейско обучение, музика, килимарство, домашна икономика и здраве на жените и други професии. Подобни училища са създадени в Херат, Джалалабад, Кандахар и други големи градове. Студентки са изпратени да следват в Турция. Реформите на шах Аманулах Хан се считат антиислямски, особено женското образование и изпращането на студентки да следват в чужбина, и предизвикват религиозни вълнения. През 1929 г. това довежда до абдикацията на шаха в полза на брат му Енаятуллах Хан, а Аманулах със семейството си бяга в Британска Индия, а по-късно в Европа. Според мнозина учени, ако развитието на образованието по време на Аманулах е продължило, Афганистан би била една от най-развитите и стабилни държави в региона днес.

Съветското нахлуване в Афганистан през 1979 г. и последвалите военни конфликти в страната действат разрушаващо на образователната система. Тя е подложена на политически и идеологически натиск от страна на управляващата партия. Много учители бягат в съседните държави. Руският език замества повечето чужди езици в училищата. Въвежда се и съветската форма на обучение.

След като моджахедините идват на власт през 1992 г., афганският народ смята, че мирът ще надделе в страната. През първата половина на 90-те години се увеличава броят на учениците, както и броят на основните и средни училища и други образователни институции. През 1994 и 1995 г. броят на учениците в основните и средните училища е над 1,6 милион, над 250 000 от тях момичета. Броят на учителите през тези години достигна 23 697, включително 13 185 учителки, а в Колежа за учители учат 5300 момичета и момчета.

MultiCulture
Collective

Режимът на талибаните (1996-2001) забрани образованието на жени и затвори девическите училища с изключение на Медицинския факултет в Кабул. Те оставят медицинския факултет отворен, защото жените могат да бъдат преглеждани само от жени лекарки. *Мадрасата* са основен източник на основно и общо образование. През 1999 г. в тях са записани около 875 605 ученици, 64 110 от тях момичета.

След падането на талибаните от власт постигнатите значителни успехи в образованието са твърде недостатъчни. Няма да е пресилено да се каже, че в Афганистан образованието е въпрос на живот и смърт. Новопостроени девическите училища са изпепелявани до основи, стотици учителки, обучаващи момичета – заплашвани или убити, а самите момичета също са мишени, хиляди стават жертви. Обгазявани са, докато седят в класните стаи. Заливат ги с киселина, докато вървят към училище. Всеки ден в страната водата в девическите училища се тества за наличие на отрова. Противопоставянето на образованието на момичетата се дължи до голяма степен на племенните традиции, според които мястото на жената е в дома и никъде другаде.

Сривът в образованието на жените се потвърждава от статистиката: приблизително 75% от възрастните афганки не могат да четат и пишат или не владеят елементарни аритметични действия. Само едно на двайсет момичета продължава образованието си след завършване на шести клас. Смесените училища са рядкост. Повечето семейства, ако позволят на дъщерите си да посещават училище, изискват то да е близко до дома им и да не е смесено.

Въпреки това през последното десетилетие Афганистан отбелязва напредък в подобряването на достъпа на децата до образование. Записаните в основно училище са се увеличили от 1 милион на 8,5 милиона между 2002 и 2019 г. Увеличил се е броят на висшите учебни заведения и броят на момичетата в тях. И все пак насилието, бедността и сушата са сред многото проблеми, които заплашват да унищожат този напредък. Приблизително 3,7 милиона деца остават извън училище. Момичетата и децата с увреждания са особено уязвими. Около 60 на сто от децата извън училище са момичета, а само 5 на сто от децата с увреждания имат достъп до образование.

Култура

От древни времена на територията на днешен Афганистан живеят майстори, създаващи произведения, отразяващи зороастрийски и будистки теми. Някои от тези произведения са открити от археолозите и са изложени в музея в Кабул. С появата на исляма някои форми на изкуство са забранени, особено скулптурата и изображението на хората. Разработени са обаче нови форми на изкуство като калиграфия, миниатюри, декорации на минарета и джамии, които се превръщат в неразделна част от афганската култура.

Сграда на Националната художествена галерия е построена през 1895 г. в Кабул. Официално е открита като галерия през 1983 г. с 200 произведения на изкуство. Днес в нея са изложени над 800 творби, както на афгански, така и на чуждестранни художници. Трагична е новата й история. Талибаните нареждат всяко произведение на изкуството, изобразяващо живо

същество, да бъде унищожено. Много картини в президентския дворец и Министерството на външните работи също са унищожени.

Сред тях са и произведения на д-р Мохамад Юсеф Асефи, лекар по професия. Той решава да ги спаси останалите. Предлага доброволно да помогне за възстановяването на картини, повредени от войната. Веднъж получил достъп до галерията, намира там свой съмишленик и с негова помощ работи в една от стаите, в която събират всички забранени картини. С помощта на водни бои д-р Асефи прави обидните елементи да изчезнат. Месец след месец той работи под носа на талибаните и успява да спаси 80 картини.

Понастоящем в една от залите на Националния музей има шкаф с витрина, съхраняващ накъсани и начупени произведения на изкуството в памет на унищоженията, на които са били подложени експонатите .

През 1978 г. Виктор Сарияниди и неговият съветско-афгански екип археолози откриват на Тала тепе 21 000 златни предмета в шест гроба, пет на жени и един на мъж: диадеми, брошки ками, огърлици, колани, датиращи от I век пр.н.е., известни като Бактрийското съкровище. В стилистично отношение те показват различни влияния, включително индийско, централноазиатско, иранско и гръцко. През 1993 г. Националният музей е ударен от ракета. През следващите години почти три четвърти от експонатите му са разграбени. Тогава много афганци са уверени, че съкровището от Тала тепе има същата съдба и че тази част от националното наследство на Афганистан е разпродадена на черния пазар на антики. През 2003 г. новото афганско правителство разкри, че съкровището е непокътнато, скрито в трезора на Централната банка.

Музиката също предизвиква сблъсък между консервативните и либералните елементи в афганистанската култура. Консервативните молли, както и талибаните от средата на 90-те години презират инструменталната или светската музика и я окачествяват като греховна.

След кървавите междуособиците в началото на 90-те и по време на талибаните повечето афгански музиканти, любители и професионалисти, напускат страната или остават безмълвни в домовете си. Въпреки че е заглушена в публичното пространство, тя продължава да звучи нелегално. Много музиканти, за да изкарват прехраната си, са принудени да работят като месари или улични търговци. В деня, в който талибаните напускат Мазар, афганците незабавно отпразнуват този факт с музика по улиците. Сцената се повтаря няколко дни по-късно и в Кабул.

От 1996 до 2001 г. телевизионните продуценти в Афганистан и кинематографистите преминават през най-тъмния си период. Ограничението на талибаните за филми е абсолютно. През този период в страната не се снимат игрални филми. Когато през 1996 г. завземат Кабул, талибаните нападат кината и изгарят всеки филм, който намерят. Те конфискуват видеоплейъри и телевизори, окачват ги на телефонни стълбове или ги унищожават. Затварят всички кина и наказват сурово всеки, у когото намерят касети. През

2001 г., когато взривяват гигантската статуя на Буда в Бамиан, по ирония на съдбата те се радват, че са заснели и излъчили този варварски акт.

Изгарят архива на Афган филм, от голяма важност за културното наследство на страната, тъй като много от богатствата ѝ съществуват единствено запечатани на кинолента. Обаче не знаят, че всъщност не са изгорили негативите, а копия. Персоналът на архива, с риск на живота си, успява да укрие 2900 ролки от незаменими негативи, скрити зад фалшива стена. Месеци наред живеят под заплахата, че при проверките, намерят ли дори къс от лента, ще бъдат обесени или разстреляни.

В средата на 70-те години с население от 400 000 Кабул има около осемнайсет кина с 300 000 зрители. През 2002 г. след талибаните, с население от три милиона, има само седем кина и по-малко публика. Много хора наемат или купуват DVD-та, за да ги гледат у дома.

Иранският режисьор Мохсен Махмалбаф допринася много за развитието на афганското кино, той оказва подкрепа на афганските кинодейци, потърсили убежище в Иран. През 2001 г. по екраните излиза филмът му „Кандахар“, посветен на Афганистан. По-късно дъщерите му Самира и Хана, както и съпругата му Марзие Мешкини снимат няколко филма, разкриващи покъртителни картини от живота афганските жени и деца.

Според Мохсен Махмалбаф *„киното е огледало на обществото, което позволява на хората да видят неговия дух и да го коригират, ако открият недостатъци. Афганистан е живял толкова дълго без огледалото на киното, затова сякаш нацията не разпознава собствения си образ.“*

Първият афгански филм, заснет в страната през 2003 г., е „Осама“ на Садиг Бармак. Вдъхновен от истинска история, филмът разказва за 12-годишно афганско момиче и нейната майка, овдовяла лекарка, която е принудена да напусне работата си. Талибаните забраняват на жени да излизат сами по улиците, ако не са придружени от мъж, техен съпруг, брат, син. Тъй като съпругът и брат ѝ са загинали, няма кой да издържа семейството, майката се принуждава да преоблече дъщеря си като момче и я изпраща да търси работа. Момичето, което сега се нарича Осама, тръгва на ужасяващо пътешествие, като се опитва да попречи на талибаните да открият истинската ѝ самоличност. Режисьорът открива Марина Гулбахари, момичето изиграло главната роля, да проси по улиците на Кабул.

През 2003 г., филмът печели награда в Кан, а през 2004 г. и „Златен глобус“. Независимо от това, поради културната и религиозна чувствителност, както и заради правителствената цензура филмът не е показван в Афганистан.

Роя Садат е първата жена режисьор в историята на афганското кино след падането на талибаните от власт. През годините на режима на талибаните в малката си стая в Херат тя се самообразова, като чете книгите на Сид Филд, наричани библии на кинопроизводството. Прави игрални и документални филми за несправедливостта и ограниченията, наложени на жените. През 2006 г. тя завършва следването си в Азиатската филмова академия в Южна Корея. Дебютният ѝ игрален филм „Три точки“ през 2005 г. е отличен с шест награди. През

Multi**it**lu**Ж**
Collective

2003 г. заедно със сестра си Алка Садат създава Филмова къща „Роя“. През 2013 г. те основават Международния филмов фестивал за женски филми в Херат.

Понастоящем млади филмови творци, въоръжени с дигитални камери и финансирани от малки продуцентски къщи в Кабул, заснемат любовни истории и черни комедии със скромни бюджети, вариращи от 10 000 до 30 000 долара. Набирането на актриси за филми обаче остава трудна битка и по-амбициозните режисьори понякога търсят актриси в съседните Таджикистан и Узбекистан.

Здравеопазване

Афганистан е изправен пред значително предизвикателство да създаде функционираща медицинска система в постконфликтна обстановка (въпреки че обстановката в страната може да се счита за „вътрешноконфликтна“). Трудностите включват липса на сигурност, липса на инфраструктура, икономически затруднения, лоша координация между правителството и лекуващия персонал, труден достъп до здравни заведения, неподходящи болнични условия и малко обучени здравни работници, особено жени. Проучване на СЗО показва, че 70% от медицинските сестри, акушерки и лаборанти не отговарят на минималните стандарти за знания и умения. Национално проучване показва недостиг на най-малко 7000 лекари и 20 000 медицински сестри, акушерки и други здравни специалисти.

На този фон тенденциите са драматични:

- Процентната продължителност на живота е сред най-ниските в света. 25% от децата умират преди петия си рожден ден. Липсата на основни здравни грижи и недохранването допринасят за високата смъртност.
- Афганистан е на второ място по майчина смъртност в света. По-малко от 15% от ражданията се извършват от квалифицирани здравни кадри.
- Около половината от децата под 5-годишна възраст изостават в развитието си поради хронично недохранване и до 10% страдат от остро недохранване.
- Приблизително 30-50% от населението, подложено на остри насилствени конфликти, развива до някаква степен психично заболяване. Проблемите с психичното здраве са без надзор в Афганистан от десетилетия.
- Болестите, които са контролирани до голяма степен в повечето страни по света, продължават да причиняват смърт и увреждания в Афганистан. Повече от 60% от всички детски смъртни случаи и увреждания в Афганистан се дължат на респираторни инфекции, диария и смъртни случаи, предотвратими с ваксини, особено морбили.

„Лекари без граници“ (Médecins Sans Frontières, MSF) работи в Афганистан от 1980 г., като само през 2018 г. екипите на MSF са предоставили 411 700 амбулаторни консултации, подпомогнали са 74 600 раждания и са предприели 6890 големи хирургически интервенции.

На 15 юни 2020 г. тази медицинска благотворителна организация обяви решението си да прекрати дейността си и да се изтегли от болницата „Дащ-е барчи“ в Северен Кабул, в родилното отделение която на 12.05.2020 г. въоръжени мъже убиха най-малко 24 души –

включително майки и малки деца, акт, който шокира страната. Болницата се намира в беден квартал на столицата, доминиран до голяма степен хазарейци, шиити и нейното закриване се очаква да засегне повече от един милион души.

Какво е необходимо, за да се излекува Афганистан? Афганците са умни, интелигентни и любящи хора с богати традиции, обожавачи поезията и изкуството, но след близо четиридесет години война са уморени и изгубили вяра. Повече от всичко на света искат да живеят в стабилен мир. Ако образованието надделее, ако сигурността надделее, тогава ще дойде и промяната към по-добро.

Социокултурни и религиозни тенденции в съвременна Сирия

доц. д-р Галина Евстатиева, Софийския университет „Св. Климент Охридски“.

Историческо въведение

Съвременна Сирия, придобила своята политическа независимост и суверенитет през 1946 г., е президентска република в Близкия изток – една от най-невралгичните зони в света. Днешната сирийска държава е създадена върху територии, които от началото на XVI в. са провинции на Османската империя, а след нейното разпадане преминават под мандата на Франция (1923–1946). Ако настоящите граници на Сирийската арабска република се простират между Средиземно море, Турция, Ливан, Израел, Йордания и Ирак, то в исторически план названието „Сирия“ се отнася към много по-обширен източносредиземноморски регион, който е синоним на Леванта, а арабските средновековни географи го наричат *аш-Шам* или *Билад аш-Шам*. Етимологически името „Сирия“ произхожда от древните асирийци, които доминират в Северна Месопотамия, но с времето се разпростират и на Запад, като названието започва да се асоциира най-вече с техните западни земи.

В наши дни сирийската държава обхваща териториите на няколко древни кралства и империи, а сирийците се гордеят изключително много с миналото на своята страна като люлка на велики цивилизации, като смятат, че много от големите тектонични размествания в човешката история са били уникални „сирийски моменти“ – независимо дали става въпрос за създаването на велики градове-държави по поречието на р. Ефрат или за изобретяването на финикийското азбучно писмо.

Колкото и да са горди сирийците със съществуването по техните територии на много древни цивилизации, „за повечето от тях историята започва наистина с идването на

исляма¹. Това става през 634 г., когато Дамаск е завладян от арабо-мюсюлманските войски. През 661 г. градът се превръща в столица на Омаядския халифат (661–750), простиращ се от Индийския субконтинент до Андалусия. Омаядските халифи въвеждат арабския като официален държавен език в завоюваните територии, а византийските и персийските монети са заменени със собствени парични знаци. През този период се полагат основите на мюсюлманското законодателство, което определя и спецификите на формиращата се арабо-мюсюлманска култура.

Само две години след придобиването на независимост Сирия се включва във войната срещу провъзгласената държава Израел от 1948 г. в защита на палестинските араби, която губи заедно с останалите си арабски съюзници. Във вътрешнополитически план първите години на младата сирийска държава също се характеризират с обществено-политическа нестабилност, която се засилва от извършването на серия от военни преврати. Привлечени от идеологията на панарабизма, прокламирана с неспирно вдъхновение от египетския президент Гамал Абдел Насър (упр. 1956–1970), през 1958 г. сирийските управляващи начело с президента Шукри ал-Куатли се договарят с Египет за създаването на Обединената арабска република, просъществувала до септември 1961 г. Нов сирийски държавен преврат слага край на този кратковременен съюз между двете арабски държави и Сирийската арабска република е възстановена. През 1963 г. военни от националсоциалистическата партия „Баас“, сред които и бъдещият дългогодишен сирийски президент Хафез ал-Асад (1971–2000), извършват държавен преврат. От тази година до 2011 г. в Сирия действа Законът за извънредното положение, който четири десетилетия отнема на практика и девалидизира повечето от конституционните права на сирийските граждани. По време на Арабо-израелската война от 1967 г. Сирия губи Голанските възвишения и оттогава се водят безрезултатни преговори за връщането на тази контролирана от страна на Израел територия, където днес живеят около 20 000 израелски заселници.

През ноември 1970 г. тогавашният военен министър Хафез ал-Асад провежда вътрешнопартиен преврат, с който идва на власт баасисткият режим на „династията“ Асад. Управляващото семейство ал-Асад и най-верните кръгове около него изповядват алауизма, направление в шиизма, което ги делигитимира в очите на голяма част от суннитското мюсюлманско мнозинство от населението. Това създава взривоопасна политическа ситуация, защото суннитите биват лишени от лостовите на властта и не притежават политическа тежест в управлението на страната. Надиганията срещу режима на Асад на суннитски ислямистки организации в Сирия през седемдесетте години на XX в. предизвикват ответно насилие от страна на баасистите, което кулминира през 1982 г., когато правителствени сирийски войски обсаждат и бомбардират град Хама, вследствие на

¹ Sahner, Christian C. *Among the Ruins: Syria Past and Present*, Oxford: Oxford University Press, 2014, p. 7.

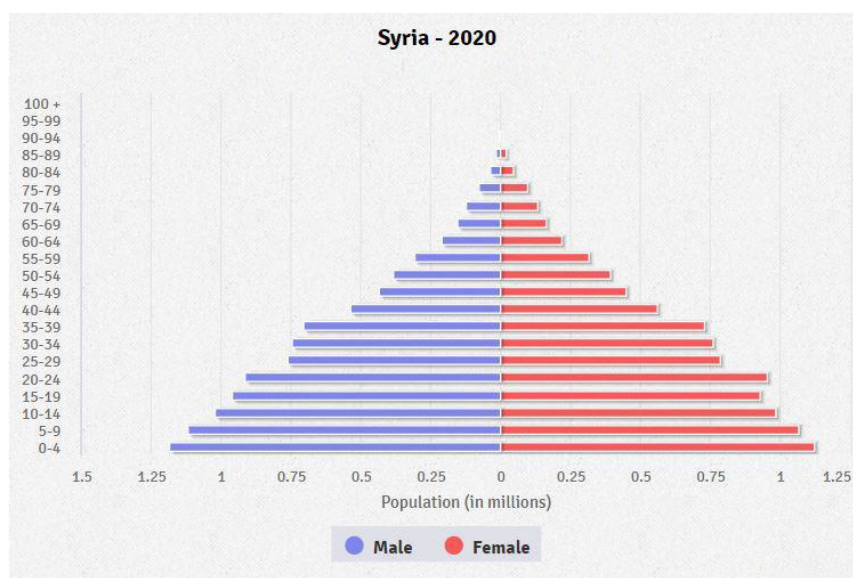
което загиват над 50 хиляди души, много от които цивилни. От друга страна, доминирането на сирийския режим от определено религиозно малцинство култивира държавна подкрепа за другите малцинства в страната. По този начин християните, друзите, исмаилитите и други конфесионални групи се ползват в Сирия с такива права и привилегии, каквито нямат никъде другаде в Близкия изток.

Правната система в Сирийската арабска република е от смесен тип, защото освен светски закони въз основа на романската (френската) правна система в областта на семейното и наследственото право за гражданите мюсюлмани основен източник на правораздаване е ислямският религиозен закон (шариат). Като цяло обаче законодателната власт в Сирия е слаба заради пряката си зависимост от партията Баас и изпълнителната власт. Въпреки че баасисткото управление в Сирия има подчертано светски уклон в сравнение с други арабски страни, сирийската конституция изисква президентът да бъде мюсюлманин и сирийски арабин.

През 2002 г. Хафез ал-Асад умира, като е наследен от неговия по-малък син Башар ал-Асад. Дълго време за този пост е готвен големият син – Басил, който обаче загива трагично в автомобилна катастрофа през 1994 г. Въпреки че новият президент се опитва да прокара реформи за либерализация в редица сфери (създават се частни банки, които довеждат и чужди капитали; развитие на частния сектор и др.), Арабската пролет през 2011 г. и натрупаното в страната недоволство от авторитарния начин на управление, политическите репресии, ширещата се корупция и безработица, избухват в Сирия под формата на граждански демонстрации, които са потушавани със сила. През юли 2011 г. протестиращи създават Свободната сирийска армия – първата голяма бунтовническа организация, която обединява различни разнородни въоръжени групи, сред които има и дезертьори от армията на Асад, но основно се състои от суннитски групировки. Това отприщва вълна от насилие, която в комбинация с многостранната външнополитическа намеса (налагането на икономически санкции от страна на Лигата на арабските държави, ЕС, САЩ и Турция или използването на Сирия като плацдарм за водене на прокси войни) води до избухването на Сирийската гражданска война, бушуваща вече повече от девет години. В резултат на този въоръжен конфликт на сирийска територия възникват редица самопровъзгласили се политически образувания, съставени от ислямистки групировки, сред които ИДИЛ и Тахрир аш-Шам. От 2017 г. Иран, Русия и Турция провеждат извън инициативите на ООН отделни политически преговори в опит да бъде редуциран и разрешен сирийският конфликт. Гражданската война в Сирия се превърна в една от най-големите съвременни световни хуманитарни кризи, като в нея загубиха живота си повече от половин милион души, над 6 милиона сирийци бяха принудително вътрешно разселени, а други около 5,7 милиона бяха принудени да напуснат родните си места като бежанци в Ливан, Турция, Йордания, Ирак, Египет и Северна Африка.

Демография на разнообразието. Етноконфесионална структура на населението

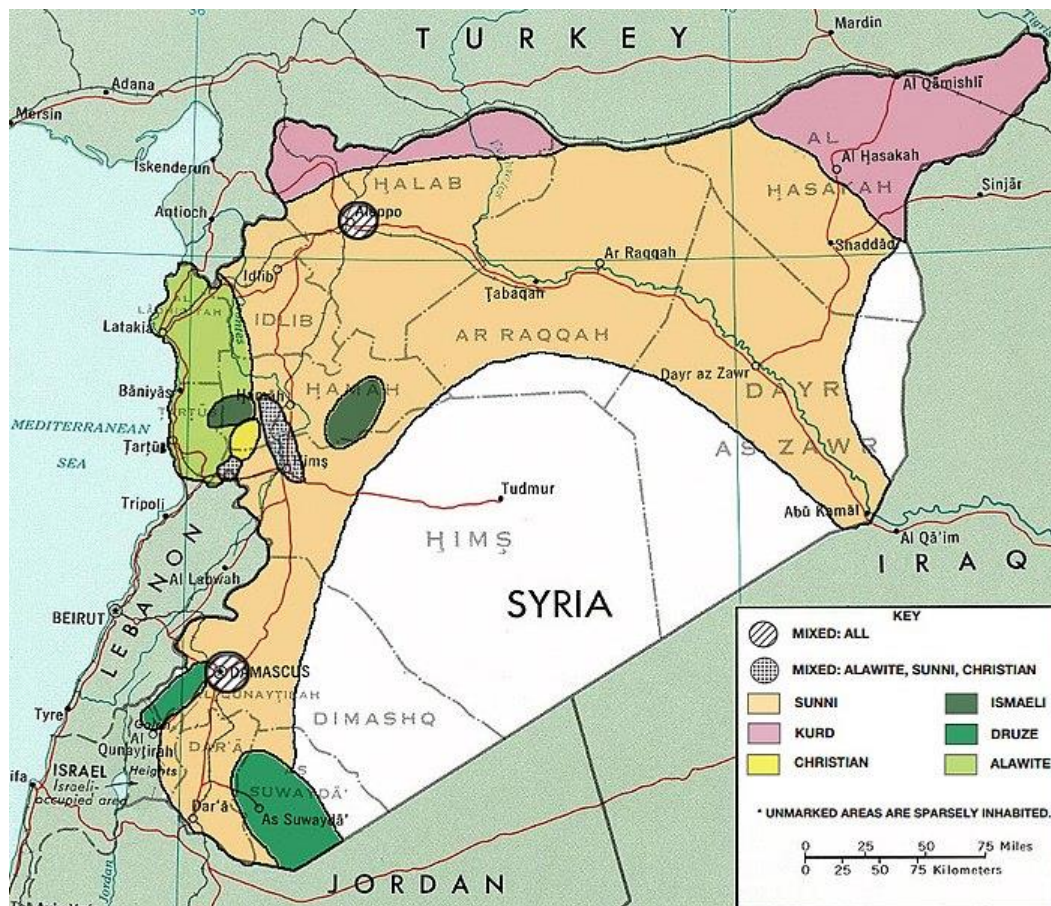
Населението на Сирийската арабска република наброява около 17 млн. души по данни на Световната банка от 2019 г.² Голяма част от сирийците живеят по Средиземноморското крайбрежие, в провинцията Халеб, по долината на р. Ефрат и в големите градове Дамаск (около 2,5 млн души), Алепо (1,9 млн), Хомс (1,3 млн), Хама (около 900 хил). Средната възраст за страната е 23,5 години и това се обяснява както с големия естествен прирост на населението (около 4,25%), така и със суровите условия през годините на нестихваща гражданска война и малка средна продължителност на живота. Като демографски показател по-младата възрастова структура ясно личи от схемата, представяща пирамидата на сирийското население за 2020 г.

Още със създаването си през четиридесетте години на ХХ в. новата независима сирийска държава се изправя пред демографски, социално-икономически и регионални предизвикателства. Едни от най-големите са свързани с разделителните етнически и конфесионални линии в сирийското общество, особено що се отнася до концентрацията на компактни малцинствени групи по определени региони. В етническо отношение гражданите на Сирия са араби (около 85%), а коренните асирийци (обитаващи северните и североизточните части на страната – градовете Хомс, Алепо, Хасака) и говорещи западноарамейски език (живеят в няколко селища като Маалула, Джуббадин) биват оценявани на около 3% от общото сирийско население. Втора по численост етническа група са кюрдите (между 9–10%) и те са концентрирани в североизточните райони на Сирия. Турско говорещите сирийски туркмени (Turkoman) са третата по-голяма група, но за тях няма достоверни статистически данни и броят им варира в различни източници от

² <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=SY>

няколкостотин хиляди до 3,5 милиона души. В Сирия живеят и над 100 хиляди етнически черкези (около 1,5%), както и арменци (1%), мнозинството от които са потомци на потърсили по тези земи убежище по време на Геноцида и концентрирани основно в Алепо, Камишли и Дамаск. Наред с етническите различия някои изследователи отбелязват, че в сирийското общество съществува особено разделение между градското и селско население, както и историческо съперничество между най-важните сирийски градове – столицата Дамаск и северния град Алепо³.

Сирийското население е разнообразно и по своя конфесионален състав. Около 87% от сирийците изповядват исляма – от тях между 69–74% са мюсюлмани суннители, като арабите суннитите са около 60%. Мнозинството от курдите (8,5%) и туркмените (3%) също са суннители. 13% от сирийците са шиити (алауити, шиити дванадесетници и исмаилити). Около 10% са християни, като те също са разделени на различни деноминации (антиохийски православни, несторианци, маронити, гръко-католици, арменци и др.). Много от християните обаче са напуснали Сирия през последното десетилетие на нестихваща

³ Zisser, Eyal. *Commanding Syria: Bashar al-Asad and the First Years in Power*, London and New York: I.B.Tauris, 2006.

гражданска война. Друга по-малка затворена религиозна общност е тази на друзите (около 3%), които са концентрирани основно в южните части на Джабал ад-Друз.

Тъй като мюсюлманите суннити са мнозинството от сирийското население, те обитават почти всяка сирийска провинция – живеят както в плодородните райони и големите градове на Запад (Алепо, Хама, Хомс, Дамаск), така и в източните пустинни райони. Алауитите, от своя страна, са концентрирани в миналото в планинските области на северозападна Сирия, но през XX в. те се насочват към крайбрежните градове Латакия и Тартус, както и към предградията на Хама, Хомс и Дамаск. Подобно на повечето шиити алауитите вярват, че мюсюлманската общност трябва да бъде ръководена от имами потомци на Мухаммад, появили се след брака на неговата дъщеря Фатима с Али Ибн Аби Талиб, зет и братовчед на Пророка, четвърти „праведен халиф“ (упр. 656–661) за суннитите. Алауитите обаче за разлика от останалите шиити споделят вярата, че Али не просто е избран да бъде наместник на мюсюлманския пророк, а е всъщност възплъщъние на самия Бог. Освен това тяхното схващане за прераждането на душите и ритуалите по почитането на светци кара както суннитите, така и мнозинството шиити, да се отнасят с подозрителност към вярванията им и да ги обвиняват в нарушаване догмите на исляма. На практика алауитите днес са доста секуларни и тяхната религиозност в ежедневието (включително почитането на светци) е доста откъсната от езотеричните учения на религиозните им лидери, наречени *шейхове*.

Не е случайно, че Сирия, наред с Египет и Ливан, е родина на едни от най-многобройните християнски общности в Близкия изток. Следите на ранното християнство водят в Дамаск и са свързани с името на апостол Павел, а потомци на първите сирийски християни в селището Маалула пазят и до днес ръкописна арамейска Библия и говорят на езика, на който проповядва Иисус. Арамейският е един от семитските езици, който преди две хилядолетия е разговорен за жителите на цялата територия на сирийско-палестинския регион. Сирийските християни също обитават различни части на страната, въпреки че се наблюдава тяхното концентриране в дадени квартали на градовете или в определени райони на провинцията – например Уади ан-Насара („Долината на християните“) на север от ливанската граница.

Много учени подчертават, че от седемдесетте години на XX в. сирийският баасистки режим предоставя на християнските общности права, възможности и ресурси с цел да възстановят значими църкви и манастири като места за поклонение⁴. Така бива спечелено не само тяхното благоразположение към управляващите, но и подкрепата им за идеологията на арабския национализъм. Исторически този феномен се наблюдава още от средата на XIX

⁴ Salamandra, Christa and Leif Stenberg (eds.). *Modern Intellectual and Political History of the Middle East. Syria from Reform to Revolt: Culture, Society, and Religion*, Volume 2, New York: Syracuse University Press, 2015.

в., когато християнските елити осъзнават важноста при изграждането на модерните арабски държави да се фокусират върху тяхната арабска, а не толкова религиозна идентичност.

Особности на езиковата ситуация

Официален език на Сирия е арабският, който функционира на всички равнища и във всички сфери на общуване на фона на ограниченото използване на чуждестранни езици (предимно френски, английски и руски) за обучение във висшите училища и науката. Отделните етнически малцинствени групи използват в ежедневието си кюрдски, туркменски, арменски, арамейски езици.

В страните от Близкия изток и Северна Африка като цяло е налице уникална езикова ситуация по отношение на арабския език, наричана „диглосия“. Тя се състои в едновременното функциониране на генеалогически родствени, но типологически различаващи се езикови системи. В арабския свят съществува единен литературен идиом – нормиран писмен арабски литературен език. Същевременно обаче се използват многочислени регионални идиоми – некодифицирани арабски диалекти на арабския език, които се различават помежду си и служат като ежедневно средство за устно-битово общуване сред местното население във всяка една арабска държава. При това арабският език се явява обобщено наименование за всички форми на езикова изява на арабите – както литературния, така и териториалните диалекти. Традиционно в арабозичния ареал се класифицират две големи групи диалекти: източна (на Машрика) и западна (магрибски)⁵. Към първата машрикска група се отнася сиро-палестинската подгрупа диалекти, говорени в Сирия, Ливан, Йордания и Палестина.

В арабските страни съвременният арабски литературен език, наричан също съвременен арабски книжовен език, функционира като език на науката, образованието, художествената литература, средствата за масова информация, официалните изяви на политици и държавни лица, художествените филми и сериали на историческа и религиозна тематика. Той се използва и в религиозната сфера под формата на класически арабски литературен език (т.нар. *фусха*), който притежава изключително висок престиж като език на ислямската религия. Този класически арабски изхожда от бедуинските диалекти на Древна Арабия, литературното койне на предислямската арабска поезия (V–VI в. н.е.) и езика на Корана (VII в.).

⁵ Термините Машрик и Магриб обозначават съответно източните и западните географски региони на арабския свят, като етимологически произхождат от арабските думи за „място, където изгрява слънцето“ (Машрик) и „място, където залязва слънцето“ (Магриб).

Ситуацията на диглосия в арабските общества създава особени условия за речевата дейност на арабите и им предоставя избор на езикови средства⁶. Интересът към арабския език е обусловен не само от мащабите на неговото разпространение и от неговия висок международен статут – той е официален език на ООН и един от най-употребяваните в света (говори се от над 450 млн души, като в 19 страни е единственият официален език). Освен това като език на Корана арабският е високо ценен от над милиард и половина мюсюлмани по света.

Личните имена и формите за обръщение

В арабските общества личното име (*алам*), което обикновено се употребява сред роднини и познати, се използва и в случаите, когато е предшествано от обръщения и титли от типа г-жа, г-н, професор и т.н. (напр. г-жа Фатима, проф. Ахмад). При арабите не е прието дори при по-формални поводи да се обръщат към хората, използвайки фамиленото име. Това е валидно дори при общуването им с чужденци (г-н Петър, г-жа Ива, доц. Емилия). Личното арабско име може да се състои от една дума (Мухаммад, Зейд, Хасан) или две подобно на словосъчетанието за лица от мъжки пол Абд Аллах, произнасяно сякото като Абдуллах, където думата Абд означава на арабски „роб“ („Раб на Аллах“). Освен Абд същата функция могат да изпълняват и често срещаните думи Абу („баща“), Умм („майка“) при женските имена, Ибн („син“) или Дин („религия“) – например личните имена Абу Бакр, Умм Кулсум, Шамс ад-Дин и др.

Както при мъжете, така и при жените, имената се състоят от лично име (първо), което се дава при раждане, името на бащата (второ), името на дядото по бащина линия (трето) и накрая фамилия, родовото име (в страните, където фамилиите се използват). Тоест, арабските имена представляват своеобразна верига от имена на родители и прародители по бащина линия. Така те се фиксират в официалните документи, като към тези имена могат да се добавят титла, прозвище и др. Това правило действа и при женските имена: първото име е женско, а останалите – мъжки, извеждани по линия на бащата и неговия род. В някои арабски страни, включително и в Сирия, е прието да се включват между имената и думите *ибн* („син“) или *бинт* („дъщеря“), например Фатима бинт Мухаммад, както е именуваната най-известната дъщеря на пророка Мухаммад. Тази традиция на общоарабска антропонимия се съблюдава в Леванта и в заливните монархии на Арабския полуостров. В страните от Магриба в Северна Африка при образуване на тези именни вериги се използват местните варианти *бен* или *улд* („син“) и *бу* („баща“) – например името на бившия туниски президент Хабиб Бургиба. Когато генеалогическото име става твърде дълго след 4-5 поколения, някои от имената съзнателно се изпускат в обратен порядък. Нерядко при родни братя и сестри

⁶ Вж. повече за проблема при Ferguson, C. A. „Diglossia“, Word, Vol. 15, No 2, pp. 232-351.

може да се срещне официална регистрация с различна последователност на предхождащи ги праотци в техните имена.

Арабските фамилни имена са тясно свързани с религиите, с топоними като произход, с исторически реалии, с традициите на обществата или етническият произход. Фамилните имена могат да фиксират географски названия (напр. *Димашки* – родом от Дамаск или *Халаби* – родом от Алепо), да сочат племенна принадлежност – напр. *Курайши* (от племето Курайш) или родов поминък – например *Хаддад* („ковач“). Когато жената се омъжи, тя не променя своето фамилно име, тъй като не може да се присъедини към родословието на съпруга си. Произходът си остава важен показател, а жените също би трябвало да са горди със семейството, от което идват. Освен това в арабските общества изключително често се употребява една неформална вежлива форма за именуване на родителите с названия, където първи елемент са думите Абу („баща“) или Умм („майка“), а втори – името на първородния син или дъщеря. Каквото и да е първото име на някаква жена, например, след първото си раждане тя може да бъде учтиво именувана в общността като Умм Ахмад („майка на Ахмад“) или Умм Амина („майка на Амина“).

Както често отбелязват арабистите, за жителите на Близкия изток името на човека може да разкрие информация дори за религиозната му принадлежност⁷. Това е важно за хората в мултиконфесионални общества като сирийското. Ако човек от арабски произход носи име, което може да се срещне и в европейски страни – напр. Михаил, Джордж, Мери, Бутрус (Петър) и др., най-вероятно носителят му е християнин. Ако името води своя произход от значими за ислямската история и религия личности (напр. Мухаммад, Билал, Фатима, Аиша), със сигурност човекът е мюсюлманин. Имената, които включват като първи елемент думата Абд („роб, слуга“), също са мюсюлмански, например Абдуллах, Абд ал-Карим („Роб на Щедрия“), Абд ар-Рахман („Роб на Всемилостивия“), като вторият елемент произхожда от т.нар 99 „най-прекрасни имена“ на Аллах и съответно толкова могат да бъдат и вариантите. Изключение са няколко християнски имена, които също са образувани по този начин – Абд ал-Малак („Раб на ангела“) или Абд ал-Масих („Роб на Месията [Христос]“). Ако в личното име се среща кораничното понятие *дин* за „религия“, визиращо единствено ислямската вяра, то името несъмнено принадлежи на мюсюлманин – например Бадр ад-Дин („Луна на религията“) или Сайф ад-Дин („Меч на религията“). Съществуват обаче и много арабски имена, които произхождат от качествени прилагателни, и те не са показателни за религиозна принадлежност, например Азиз („Скъп“) или Саид („Щастлив“). Също така не могат да бъдат отличителни за изповядвана вяра лични имена, които се срещат както в

⁷ Шагаль, В. Э. *Арабский мир: пути познания*, Москва: Институт востоковедения РАН, 2001, с. 125.

Корана, така и в Библията – например Ибрахим (Авраам), Сюлейман (Соломон), Дауд (Давид), Йусуф (Йосиф) и др.

Ценностна система и социокултурни норми.

Религиозни постулати и тяхната модерна контекстуализация

Арабският свят е изключително огромен и разнообразен и съответно начинът на живот и обичаите в различни райони се различават. От края на XIX и нач. на XX в. модерността настъпва в Близкия изток, върху който започва видимо да оказва влияние западната култура, като в Леванта и по сирийските земи най-забележимо е френското влияние. Арабската модерност не е праволинеен процес на постепенна рационализация и еманципация (така, както се разбира на Запад), а изключително комплексно явление, в което активна роля играе взаимодействието с културната и религиозна традиция на тези общества. Настъпва драматичен сблъсък между традициите и прокарваните промени, продължаващ и до днес, при което арабският интелектуален елит се опитва да наложи тезата, че културната промяна и стремежът към модерност не трябва да се схващат като отричащи напълно вековни норми и порядки, а като добавъчен процес, който не може да измени съдържанието и измеренията на същностното в традиционната култура.

Преобладаващото мнозинство от хората в арабските страни обаче се отнасят с изключително голямо уважение към своята култура, религия, език и традиции, отхвърляйки сляпото подражание, прилагане и следване на западни образци и идеологии. Ако малцинствените християнски общности са по-отворени към западното културно влияние, за арабите мюсюлмани социокултурните традиции на региона са основани на ценностите и нормите на ислямската религия в съчетание с древноарабските бедуински правила за поведение. Но дори и бедуинската преданост към семейството, рода и племето преминава на втори план след приемането на исляма, отстъпвайки първостепенно място на предаността към Бога, към Аллах. Ислямът става определящ фактор в арабското световъзприятие и оказва огромно влияние върху арабската менталност, защото мюсюлманската вяра се ръководи от религиозния Закон (шариат) и се възприема не само като комплекс от религиозни догми, но и като начин на живот с точно нормирани правила за поведение. Ето защо, както твърдят някои съвременни арабски философи, „двойствеността на Запада, възприеман както като заплаха, така и като цивилизационен модел (враг и образец едновременно) довежда до двойствеността на характера и на модерното в арабското общество“⁸. Двойствеността като специфична светогледна нагласа към

⁸ Al-Jabri, Mohammed Abed. *The Formation of Arab Reason: Text, Tradition and the Construction of Modernity in the Arab World*, London and New York: I.B. Tauris, 2011, p. 20

модерността присъства постоянно в арабското общество, където съвременността и традиционният начин на живот и мислене съжителстват едновременно.

За мнозинството араби мюсюлмани сред убежденията, които непосредствено определят най-важните елементи от световъзприятието им, е религиозният възглед, че всичко в света е подчинено на Аллах и нищо не може да се случи без Неговата воля. Ето защо соционормативната култура в арабските общества, включително и сирийското, се основава на ценностна система, изхождаща от религиозните постулати за спазване на определен морал и етика с цел съхраняване на обществения ред.

Основни елементи на тази ценностна система и традиционни възгледи са:

Вярата в Аллах, изповядване на единобожието, признаване на могъществото на Бога и Неговата власт. Всеки човек, независимо от неговия национален произход трябва да изповядва някаква (монотеистична) религия, като истинна е ислямът, а атеизмът се осъжда строго.

Човек не може да играе определяща и решаваща роля и да контролира всички случващи се събития. Всичко е в ръцете на Аллах. Голяма част от арабите мюсюлмани силно вярват в предопределението.

Благочестието и набожността (в техния ислямски смисъл) са социално одобряеми, най-важни и високо ценени човешки черти.

За арабите мюсюлмани религията не може да бъде отделена от държавата. Ислямът задължително трябва да присъства в основата на провежданите политики, включително и в учебните планове на училищата, а управляващите трябва всячески да поощряват преподаването на този учебен предмет.

Религиозните убеждения и принципи не само не могат, но и не трябва да се превръщат в обект на всякакви либерални реформи или интерпретации – това може да бъде опасно както за общоприетите обществени възгледи, така и за поведението и морала на хората.

Запазването на човешкото достойнство, чест и репутация се разглеждат като висша ценност.

Много важно е човек да се държи винаги по такъв начин, че хората да остават от него само с добри впечатления.

Първостепенна е верността към семейството и неговите традиции, а едва след това се вземат под внимание личните интереси и желания на отделните му членове.

Произходът, принадлежността към определено семейство или род са най-съществените фактори, които определят обществения статут на човека. В този смисъл индивидуалните качества, успехите и постиженията на определена личност се явяват второстепенни.

В арабския модел на взаимоотношения между държава, общество и личност, отправна точка е общността, а не отделният индивид.

Особености на семейната институция

Едни от най-често срещаните въпроси при запознанство с араби са свързани със семейното положение, с броя на децата или по-често колко момчета има дадено семейство. За арабите не е привично хората да живеят сами, мъжете да бъдат ергени или жените – неомъжени. Въпросите за семейството и брака се оценяват съвсем различно в сравнение с европейските възгледи. Ето защо в хода на разговорите по темата за брачно-семейните отношения често възниква специфична комуникативна бариера. Семейният съюз, състоящ се от мъж, жена и тяхното потомство, в съзнанието на арабите мюсюлмани е универсален неоспорим модел, където действат определени законови положения, заложили от Корана и традицията. И в съответствие с тях мъжът трябва задължително да се ожени, а жената – да се омъжи и роди деца, като глава на семейството е мъжът.

Религиозната практика и социалният живот, включително функциите и отговорностите на съпрузите в ислямския брак (*никах*), са полово ориентирани и стриктно регулирани от ислямската юриспруденция (*фикх*) – мъжът е длъжен да подсигурава семейството и неговото благосъстояние, а жената да се грижи за домакинството и отглеждането на децата. В тази ясно очертана парадигма ролите на мъжете и жените като цяло се приемат за социално *допълващи се*, а не *еднакви*. Мюсюлманските юристи разглеждат *никаха* или брака едновременно и като светски акт (*муамала*), и като религиозна практика (*убада*). Възможността да се сключи религиозен брак е синоним на „правото“ да се осъществи сексуална връзка. Отсъствието на *никах* прави подобна връзка греховна. Ето защо бракът става строго препоръчителен.

От една страна, в Корана се подчертава равностойността на мъжа и жената от гледна точка на тяхната човешка природа. Между ислямските религиозни учени съществува консенсусно становище по въпроса, че шариатът е прокарал равенство между мъжете и жените при достигната полова зрялост за физическото изпълнение на религиозните задължения и отговорността, която се носи при тяхното нарушаване. От друга страна, в част от кораничните знамения се постановява преимущество на мъжете: „И жените имат същите права, каквито и задължения съгласно обичая, но мъжете са едно стъпало над тях“ (Коран

Multii**т**лу**ж**
Collective

2: 228)⁹. Според ислямската традиция, когато се говори за превъзходството на мъжа, се имат предвид неговите по-големи телесни сили, както и отговорността, която той носи за своята съпруга и семейство, понеже ислямският брак се основава на полово диференцирано разпределение на взаимозависими роли. Концепцията за това, че жената е една степен по-ниско в сравнение с мъжа се отнася също до свидетелските показания в съда (Коран 2: 282) и унаследяването (Коран 4: 11). Ислямската юриспруденция (*фикх*) разглежда жените като юридически независими лица, които боравят самостоятелно със своите финанси и наследство, но се опира на друго коранично знамение (4: 34), което се отнася експлицитно до семейните отношения, и признава мъжете за *кау ★у ★амун* („стоящи“) над жените¹⁰.

Съвременната социална практика в блискоизточните общества никога не е била напълно съобразена с установения от фикха модел на работещ съпруг и издържана от него съпруга домакиня и майка. В края на ХХ в. обаче широко разпространеното явление на трудещи се за прехраната на семейството жени отправя истински предизвикателства към този модел. В Сирия, Ливан, Египет или Тунис образованите жени са много активни във всички социални сфери. Ето защо религиозно конструираните джендърни роли започват да се предефинират от социалния контекст.

Арабското семейство по правило е обширна и сложна семейна структура, в която се включват няколко поколения, обединени от родствени връзки по мъжката линия. Арабите възприемат като свои близки роднини много по-широк кръг от хора, отколкото е прието в България. Блискоизточните общества функционират посредством тези обширни семейни структури, при които усещането за тесни връзки е не само с преките роднини, но и с всички родственици – близки или по-далечни лели, чичовци, братовчеди до десето коляно. Мюсюлманското семейство е институция с определени закони и йерархия, като глава е най-възрастният мъж. Основните решения се вземат от бащата често след консултация с други роднини мъже. Жените и децата са длъжни да проявяват уважение към взетите решения. Членовете на семейството са сплотени икономически и финансово, като всеки е готов при нужда да помогне на другия. Единодушието, взаимопомощта и общите интереси, а също и социалната близост създават у членовете на семейството чувството за привързаност, за защитеност и безопасност.

Сирийците много високо ценят верността към идеалите на семейството, неговата сплотеност, като му отдават дължимото чрез послушанието, което проявяват децата,

⁹ *Превод на Свещения Коран*. Преведе от арабския оригинал Цветан Теофанов. Второ преработено и допълнено издание. София: Главно мюфтийство на мюсюлманите в Република България, 2006.

¹⁰ „Мъжете стоят над жените с това, с което Аллах предпочете едни пред други и защото харчат от имотите си. Целомъдрените жени са послушни, пазят съкровено си, както Аллах ги е запазил. А онези, от чието непокорство се страхувате, увещавайте, [после] отдръпнете се от тях в постелите, и [ако трябва] ги удрайте! А покорят ли ви се, не търсете средство против тях!“

покорно изпълнявайки всички изисквания и забележки на своите родители. На бащата се показва уважение, което се проявява и в поведението, когато той присъства, и в начина на разговора с него.

Мюсюлманското сирийско семейство се отличава от християнското. Различията се дължат не само на броя на членовете на семейството – при християните по принцип броят на децата е по-малък, но и поради традициите на брачно-семеините отношения и начин на живот, задаван от религиозните норми. В мюсюлманските семейства физическите грижи по отглеждането на децата до тяхното съзряване (т. нар. *хидана* – „откърмване“, „възпитание“, „опека“) се поверяват на жената или женските роднини при смърт на майката. Мюсюлманката може да бъде опекун само на непълнолетни деца, доколкото жените имат приоритет при тяхното отглеждане. Шариатът обаче установява за мъжете институцията на настойничество (*уилайа*) на момичетата и жените. Това настойничество делегира правото на родителя или настойника да действа от името на подопечните му. Настойникът (*уали*) е упълномощен да контролира, например, образованието, медицинското лечение, сключването на брак. Обикновено настойник е бащата или дядото по бащина линия, но, ако те са починали, може да бъде брат или друг мъж от рода. Важна особеност е, че мъжете остават отговорни за своите роднини от женски пол чрез упражняване на контрол върху поведението им, дори след като сключат брак. В някои райони на арабския свят, например, ако жената извърши прелюбодеяние, задължението да се отмъсти за нанесения позор на семейството се пада на нейния баща или брат¹¹. Смята се, че социално неприемливото поведение от страна на жената опозорява по-скоро мъжете от нейния род, отколкото нейния съпруг, защото не е била възпитана добре.

Така кръвното родство се превръща в по-важно от брака и по-скоро мъжете по права линия – баща, братя, чичовци и братовчеди, а не съпрузите, са натоварени с отговорността да контролират благоприличието на жените и тяхното целомъдрено поведение. Репутацията на семейството зависи от девствеността на дъщерите и сестрите, верността на съпругите и целомъдрието на овдовелите или разведените дъщери или сестри. Изпълняването на религиозното задължение от всяко достигнало зрелост мюсюлманско момиче да се забули също е част от традициите да се гарантира семейната чест, тъй като в блискоизточните общества по презумпция забулената жена се възприема като почтена и целомъдрена мюсюлманка.

Репутацията на всеки роднина оказва влияние на имиджа на цялото семейство и на всеки негов член поотделно, като при накърняване на тази чест това може да навреди на

¹¹ Charrad, Mounira. *States and Women's Rights: the Making of Postcolonial Tunisia, Algeria, and Morocco*, Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 2001, p. 62.

интересите и съдбата на останалите, например, сключването на добър брак. Затова не е учудващо, че семейството контролира и следи за постъпките на всеки един свой член, като наблюдава дали поведението му съответства на общоприетите традиционни норми. Въпросите за брака на младите хора се решават по правило от техните родители и семейства. Брачната възраст според ислямския Закон (шариата) съвпада с тази, при която се достига полова зрялост и която според ислямските учени настъпва при поява на белезите на съзряването при момчетата и момичетата: нощни полюции, окосмяване в областта на срамните части или нарастване на млечните жлези, достигане на деветгодишна (за момичетата) и петнадесетгодишна възраст. При момичетата се отчита и задължителният четвърти белег – поява на месечен цикъл.

В исляма децата не се разглеждат като сексуални същества и за тях не важат нито нормите за социално благоприличие при спазването на полова сегрегация, нито законово установените ритуални религиозни задължения. При вече достигната полова зрялост обаче съгласно шариата е задължително тяхното включване в социалния свят на възрастните, където всеки е или мъж, или жена – със съответните права, задължения и роли. Ето защо и разрешената възраст за сключването на брак за юношите е 15 години, а за момичетата тя не е определена, макар че много религиозни учени и познавачи на шариата, позовавайки се на различни прецеденти в историята на ранния ислям, смятат, че при появата на менструален цикъл момичетата могат да въсват в законен мюсюлмански брак от деветгодишна възраст. Религиозните постановки за разрешена възраст при сключване на традиционен ислямски брак влизат в противоречие с европейското законодателство, което ги третира като браковете с непълнолетни и растящият им брой сред бежанците буди тревога.

Преди самото сключване на брачния договор при *никах* се постига договореност между семействата на младоженците. Родителите на момчето получават съгласие от родителите на момичето, после се договарят за размера на *махра* (т.нар. „откуп за булката“), изплащан на момичето от страна на младоженеца. Ислямският брак позволява полигамията и вземането до четири съпруги. Смята се за допустимо и приемливо женитбата с дъщерята на брата на бащата – т.нар. ортокузенен брак (от гръцки *ortos* – „пряк“ и фр. *cousin* – „братовчед“). Не случайно *бинт амми* („дъщерята на чичо ми“) се е превърнало в синоним на съпруга. Ендогамията или тенденцията към сключване на бракове вътре в семейно-родовия кръг е една от отличителните черти на семейно-брачните отношения в арабския свят. Бракът между братовчеди по традиция се счита за идеален, а братовчедът има преимуществени брачни права над своята първа братовчедка, дъщеря на чичото, и съответно плаща по-малък *махр*, отколкото другите кандидати за женитба. Освен това в арабския свят действа строго принципът за брачно съответствие, съгласно който жената се

Multii**flu**
Collective

омъжва за равен или стоящ по-висше в социално отношение мъж, а мъжът се жени за социално равна или по-низше стояща.

В градовете жените и мъжете имат по-голяма възможност сами да си изберат съпруг, но избраникът трябва да бъде одобрен от родителите. След сватбата младоженците желаят да им се родят колкото се може по-бързо деца и най-вече момчета. Това издига престижа на семейството и обезпечава родителите за в бъдеще, когато остарееят, да бъдат обградени с внимание и грижи. Междурелигиозните бракове са относително рядко явление в сирийското общество, макар че ислямът позволява на мъжете да вземат за съпруги християнки или еврейки, при което не е задължително съпругите да приемат ислямската вяра. Това обаче не се отнася за жените мюсюлманки – те са лишени от това право и могат да се омъжат само за мюсюлманин. Причината е, че подобно ограничение е надеждна гаранция за това бъдещите деца от този брак да бъдат задължително мюсюлмани.

Правила за социално поведение, поздрави и етикет

В арабския свят, включително и в Сирия, нормите за поведение и взаимоотношенията между мъжете и жените се определят от религията, традициите, ситуациите и контекста, **като общуването и отношенията между мюсюлманските мъже и жени, които нямат кръвно родство или брак, става възможно само при определени, внимателно контролирани обстоятелства в публичните пространства.** Срещайки се, те трябва да съблюдават определени норми на поведение, като не могат, например, да остават насаме в стая особено при затворени врати. Но могат да общуват при условие, че присъстват и други хора. Когато се устройват тържества и се празнуват някакви събития, жените присъстват там или придружени от своите съпрузи, или от близки родственици мъже. Жените по правило общуват свободно и открито само с други жени или с мъже, които са техни близки родственици.

Съгласно зададените от исляма норми е забранено категорично публичното проявяване на интимни лични отношения между мъже и жени, дори когато са съпрузи. Не трябва да се държат за ръцете, да се прегръщат или да се изразява открито възхищение, както и да се правят комплименти на чужди жени. Такъв начин на поведение предизвиква възмущение и открито недоволство от арабите. Освен това от жените се очаква на публични места да не говорят високо, да не жестикулират и да не се смеят гръмогласно.

Практиката на женското забулване в арабо-мюсюлманските общества функционира и като средство за поддържане на характерните граници между половете. Това е начин да се установи дистанция между тях, като се осигури зачитане на ислямските норми за морален етикет, поведение и отношения между мъжете и жените на публични места. В този смисъл

Multii**т**лук
Collective

идеята за женското забулване в ислямската доктрина се развива между две различни, но взаимосвързани концепции – за облекло, което скрива, и пространство, което разделя¹².

Когато момичето приближава възрастта на своето съзряване и ако има опасения, че непокрито то може да стане причина за *фитна* (ще изкуши, съблазни) сред младите мъже или че тя ще се изкуши от тях, то нейният настойник трябва да я задължи да носи хиджаб, за да предотврати тази опасност и да ѝ забрани да извърши неморални постъпки. Съгласно повечето от ислямските религиозни учени правилното забулване или *хиджаб* трябва да отговаря на следните условия: да покрива цялото тяло с изключение на онова, което неволно се е подало; да не сам по себе си украшение или да е украсен (така се изключва модата); да бъде плътен, а не прозрачен; да бъде широк, а не тесен и прилепнал по тялото; да не бъде напарфюмиран; да не прилича на дрехите на мъжете; да не прилича на дрехите на неверничките. Тези общи формулировки са доминиращи при тълкуването на Корана и хадисите на пророка Мухаммад за женския „дрескод“ в исляма. Ето защо в исторически план и по региони тяхната контекстуализация в мюсюлманския свят поражда и многообразие от форми и стилове в облеклото на жените, които се съобразяват с наложената традиция.

В съвременните блискоизточни общества като цяло по отношение на дрехите функционира главният принцип: „по-добре да скрива, отколкото да показва“. Въпреки разнообразието по региони традиционното мъжко облекло в топлите райони на Близкия изток и Северна Африка изхожда от културата на обличане на древните араби – дълга широка памучна риза с дълги ръкави *дишдаша*, широки плащове с къси ръкави, тюрбани. Изхождайки от забрани, наложени от самия пророк Мухаммад, мъжете мюсюлмани не носят копринени дрехи и златни накити или пръстени. Златните пръстени, обиците, гривните за ръцете и краката, сребърните колани и изобилието от други украшения понякога съставляват често цялото лично имущество на жените. Мъжката кърпа на главата – т.нар *куфийа*, която се придържа с шнур (*укал*) се превръща през XX век в символ на палестинците (Ясер Арафат) и арабското единство. Съвременното облекло на сирийците особено в големите мегаполиси е смесица от източни и западни елементи.

Най-разпространеният начин за поздрав сред арабите е ръкостискането. Никога обаче не се протяга ръка за здрависване с жена, ако тя първа не го стори. Когато разговарят непознати мъж и жена, те избягват да се гледат в очите. По принцип мъжете не докосват жените, освен ако те не са техни близки роднини (съпруга, майка, дъщеря или сестра). Децата показват уважение, като целуват ръка на по-възрастните. Изключително неучтиво и

¹² Повече по въпроса вж. Евстатиева, Галина. *Илямът и забулването на жените в арабския свят*, София: Изток-Запад, 2016.

проява на лош вкус и възпитание е да се маха за поздрав с лявата ръка. Лявата ръка се смята за мръсна.

При среща най-употребяваният израз е *ас-саламу алайкум* (Мир вам!) с отговор *уа алайкум ас-салам*, макар че в голяма част от Близкия изток тези думи се произнасят само от мюсюлмани, а за иновърци се използват други приветствия (например *мархабан*).

В домовете задължително се събуват обувките. В мюсюлманската култура това се дължи не само поради нормите за спазване на хигиена. Домът трябва да бъде и ритуално чисто място, където се извършват задължителните в исляма петкратни молитви на ден, особено от женската част.

Много араби разделят хората на две категории: приятели и непознати, чужди хора. Маниерите на поведение, отношенията, които се изграждат с всяка една от тези две категории, са доста различни. Смята се, че с приятелите и познатите човек трябва да бъде пределно вежлив, искрен, честен и щедър, както и да бъде готов винаги да им окаже помощ. С непознатите вежливостта също се препоръчва, защото гостоприемството и щедростта са едни от най-ценените качества. С добрите приятели според арабите човек трябва да се среща и общува често, поради което и поканите за гостуване са чести. Това не се смята за загуба на време. Арабите са великодушни и винаги са готови да се притекат на помощ на своите приятели, като не скъпят усилия за това и дори са готови на лишения, жертви и неудобства, за да покажат своята вяроност и приятелство. Естествено, те очакват подобно отношение и от страна на приятелите си.

Възпитание на децата

В арабската традиционна култура винаги се е отдавало предпочитание на момчетата, тъй като се смята, че мъжете имат най-голям принос за социалния престиж на семейството. Арабските деца биват възпитавани още от ранно детство, че в зависимост от своя биологичен пол те ще участват по различен начин в обществения живот, както и че всеки пол има свой модел на поведение и свое място в живота. Докато момчетата се възпитават да бъдат активни и решителни, то на момичетата като цяло се внушава да бъдат по-пасивни. През съвременността особено сред по-светски настроените сирийски слоеве на населението тези различия при възпитанието на момчетата и момичетата започват да се заличават. Защото постепенно се променя социалният статут на жените (особено образованите градски жени), тъй като те получават не само добро образование, но и добро възнаграждение, като понякога са и единствените представители на семейството, които изкарват пари за неговата прехрана..

Multii**т**лук
Collective

Употребата на физическа сила при възпитанието не е отхвърлена, като мнозина родители смятат, че биенето на децата е по-ефективно средство, отколкото словесното увещаване. Възрастните по правило не уговарят малките деца, те просто ги учат как трябва да се прави нещо или как трябва да постъпват и да се държат, защото така е прието и такава е традицията. Децата биват възпитавани да спазват морално-етичните норми на исляма и ги учат да следват съзнателно повелите на религията. Внушава им се, че тяхното поведение и всяка тяхна постъпка трябва да съответстват на общоприетите правила и модели на поведение в арабското общество. Според някои арабски психолози е много важно арабското дете да бъде възпитано по такъв начин, че при опит за нарушаване на социокултурните и религиозни норми „то да изпита не толкова чувство на вина, а срам – да се почувства наистина засрамено, тъй като останалите хора виждат, че то постъпва неправилно или се държи неприлично“¹³.

В арабската култура едно от най-важните изисквания, които се предявяват към децата и се превръща в критерий за оценка на тяхното поведение, е да слушат и да проявяват уважение към възрастните и към всички, които са по-големи от тях. Те не трябва да прекъсват разговорите им. Смята се за неприлично да възразяват или да се карат с по-възрастните. Нормално е също децата да помагат при посрещането на гости в техния дом и те от ранна възраст биват възпитавани в проявата на гостоприемство и радушно отношение към всеки гост.

За разлика от европейските страни, където обикновено от ранно детство родителите опитват да възпитават децата си в самостоятелност, увереност, приемане на собствени решения и носене на отговорност за тях, родителите араби не поощряват откъсването на децата от тях и засилват емоционалната привързаност в рамките на семейството. Младите хора живеят с родителите си, докато не сключат брак. В семействата, където строго се спазват местните традиции и религиозните норми, по правило женените синове със своите семейства живеят в дома на своите родители, а ако се местят, родителите обикновено купуват всички мебели в новия дом на младоженците и продължават да им оказват финансова помощ.

Образованието в Сирия

До получаването на политическа независимост огромна част от населението на Сирийската арабска република (около 90%) е неграмотно и ликвидирането на тази неграмотност се превръща в един от най-важните стратегически въпроси за разрешаване във вътрешнополитически план. Наред с държавните институции в дейностите по масовото

¹³ Sharabi, Hisham and Mukhtar Ani. "Impact of Class and Culture on Social Behavior", In *Psychological Dimension of Near Eastern Studies*, ed. by L. Carl Brown and Norman Itzkowitz, pp. 240-256, Princeton: The Darwin Press, 1987, p. 241.

ограмотяване се включват и много обществени организации, профсъюзи и получили вече образование сирийски младежи. От 50-те години на XX в. основното образование в Сирия става безплатно за всички деца и започва *арабизация* на учебните програми, които дотогава копират френската система.

За успешното развитие на началното образование в Сирия са показателни следните факти: ако през 60-те години на XX в. само 29% от момичетата на възраст между 6 и 10 години посещават училище, то две десетилетия по-късно почти 60% от тях са обхванати в системата на началното образование и през първото десетилетие на XXI в. в страната са изградени над единадесет хиляди основни училища. Освен тях в Сирия има около 2500 средни училища, в които се обучават над 800 хиляди деца.

Освен това в Сирия за разлика от много други арабски страни се обръща специално внимание на възпитанието и образованието на малките деца в доучилищна възраст, като изготвените за това национални програми се реализират от частни неправителствени организации, от Синдиката на учителите или от Сирийската федерация на жените. Въпреки тези усилия и изграждането на около 1500 детски градини на територията на страната само около 5-7% от децата на възраст между 3 и 6 години посещават детските градини. Това е свързано до голяма степен с наложената традиция в арабо-мюсюлманските общества, съгласно която възпитанието на малките деца е дело и отговорност на техните родители и особено на майките, като не се толерира в името на професионална кариера жените да оставят децата си под надзора на външни, макар и професионално квалифицирани хора.

В Сирия, а и в останалите арабски страни, на практика не може да се говори за безпризорни деца. В случай, че дете е изоставено, или загуби родителите си и остане сирак, то веднага е приютявано от роднини или други хора от общността. Осиновяването е забранено от ислямското право и не се практикува в Близкия изток, тъй като семейните отношения се уреждат въз основа на шариата, а не на съвременни светски закони. В ислямското право създаването на фиктивни кръвни връзки за преки наследници е стриктно забранено, а настойниците на приютените деца не ги третират като принадлежащи към семейството нито по име, нито по някакъв друг начин.

Обучението до деветгодишна възраст в повечето от училищата на Сирия е смесено, а след това момичетата и момчетата се разделят. Образователната система в Сирия се характеризира с три основни степени преди висше образование:

Основно образование (начален, първи етап), който започва на шестгодишна възраст и продължава пет години;

Основно образование (втори етап на основната образователна степен), който започва от единадесетгодишна възраст и продължава четири години.

Основната образователна степен от 6 до 15 години е задължителна в Сирия. След завършване на IX клас учениците полагат национални изпити за получаване на сертификат за завършено основно образование.

Общо средно образование (в средни общообразователни училища или техникуми), което продължава три години (между петнадесет и осемнадесетгодишна възраст).

В училищата се изучава задължителния предмет „Религия“, който може да бъде „Ислям“ или „Християнство“ в зависимост от изповядваната от ученика и неговото семейство вяра. В сирийската образователна система се използва процентната скала при оценяване по дисциплините, като минималната оценка по всички предмети е 40% с изключение на арабския език, където минимумът е 50%.

За постъпване във висши учебни заведения е задължителна диплома за завършено средно образование. Кандидатстващите в университетите трябва да имат добри оценки (не по-ниски от 70%), за да бъдат приети на конкурсен принцип, тъй като приемът е ограничен особено за силно търсени специалности като медицина, стоматология или инженерни науки. Първият университет в Сирия е открит в Дамаск през 1903 г., където на османотурски се провеждало обучение по две специалности – медицина и фармация. През 1919 г. се основава и Юридически факултет, а през 1928 г. – Факултет по хуманитарни науки. Днес Дамаският университет има деветнадесет факултета, в които се обучават десетки хиляди студенти. Освен този университет през XX в. в Сирия са основани още четири държавни висши учебни заведения – Университетът в Халеб (открит през 1946 г. като Факултет по инженерни науки на Дамаския университет, но преобразуван 1960 г. като самостоятелно висше училище), Университетът „Тишрин“ в Латакия (1971 г.), Университетът „Ал-Баас“ в Хомс (1979 г.) и най-младият сирийски университет – „Ал-Фурат“, създаден през 2006 г. в Дейр аз-Зор.

В протичащата понастоящем битка за бъдещето на Сирия дълбоко вкоренените в социалната структура традиционни ислямски порядки налагат преосмисляне на радикалната секуларизация, предприета от режима в Дамаск през последните десетилетия. С оглед на социокултурната ситуация е трудно да се прогнозира какво ще донесе бъдещето, но едно е сигурно – напрежението между вплетените в обществената тъкан ислямски норми и „внасяните“ от Запада модерни ценности ще продължи да налага своя отпечатък върху пътя на развитие, който сирийците ще изберат.

**ПРОЕКТ „ЗАТЪПНИЧЕСТВО ЗА ИНТЕГРАЦИЯ НА БЕЖАНЦИТЕ В БЪЛГАРИЯ“,
ФИНАНСИРАН ОТ ПРЕДСТАВИТЕЛСТВОТО НА ВКБООН В БЪЛГАРИЯ**

**ПРОЕКТ „НИЕМ-НАЦИОНАЛЕН МЕХАНИЗЪМ ЗА ОЦЕНКА НА ИНТЕГРАЦИЯТА НА
БЕЖАНЦИТЕ“, ФИНАНСИРАН ОТ ФУМИ НА ЕВРОПЕЙСКАТА КОМИСИЯ**

БЪЛГАРСКИ СЪВЕТ ЗА БЕЖАНЦИ И МИГРАНТИ

НАПРАВЛЕНИЕ „ЗАТЪПНИЧЕСТВО“

bgrc@bulrefcouncil.org

